ECONSTOR
Make Your Publications Visible.

A Service of

ZBW Leibniz-Informationszentrum Wirtschaft
Leibniz Information Centre for Economics

Mureșan, Bogdan

Working Paper

Dinamica relaţiilor dintre Turcia şi Uniunea Europeană. Perspective actuale

EIR Working Papers Series, No. 33

Provided in Cooperation with:
European Institute of Romania, Bucharest

Suggested Citation: Mureșan, Bogdan (2016) : Dinamica relaţiilor dintre Turcia şi Uniunea Europeană. Perspective actuale, EIR Working Papers Series, No. 33, European Institute of Romania, Bucharest

This Version is available at:
https://hdl.handle.net/10419/197799

Standard-Nutzungsbedingungen:

Die Dokumente auf EconStor dürfen zu eigenen wissenschaftlichen Zwecken und zum Privatgebrauch gespeichert und kopiert werden.

Sie dürfen die Dokumente nicht für öffentliche oder kommerzielle Zwecke vervielfältigen, öffentlich ausstellen, öffentlich zugänglich machen, vertreiben oder anderweitig nutzen.

Sofern die Verfasser die Dokumente unter Open-Content-Lizenzen (insbesondere CC-Lizenzen) zur Verfügung gestellt haben sollten, gelten abweichend von diesen Nutzungsbedingungen die in der dort genannten Lizenz gewährten Nutzungsrechte.

Terms of use:

Documents in EconStor may be saved and copied for your personal and scholarly purposes.

You are not to copy documents for public or commercial purposes, to exhibit the documents publicly, to make them publicly available on the internet, or to distribute or otherwise use the documents in public.

If the documents have been made available under an Open Content Licence (especially Creative Commons Licences), you may exercise further usage rights as specified in the indicated licence.

WWW.ECONSTOR.EU

Mitglied der Leibniz-Gemeinschaft

Dinamica relațiilor
UE-TURCIA

WORKING PAPER

Colecția Microstudii IER Nr. 33– Decembrie 2016

Institutul European din România

Institutul European din România

Dinamica relaţiilor dintre Turcia şi Uniunea Europeană. Perspective actuale

Autor: Bogdan MUREŞAN

București, Decembrie 2016

Working Paper Nr. 33

Institutul European din România

Bd. Regina Elisabeta nr. 7 – 9, București
Telefon: (4021) 314 26 96; Fax: (4021) 314 26 66
E-mail: ier@ier.ro; Website: www.ier.ro

Coordonator Colecţie microstudii IER:
Bogdan Mureșan

ISSN online: 1841 - 4281
Graphic Design & Layout: Monica Dumitrescu
© Institutul European din România, 2016

Studiul exprimă opinia autorului şi nu reprezintă poziţia Institutului European din România.

Rezumat

Pe fondul unui mozaic internaţional complex, caracterizat cel puţin în ultimii doi-trei ani de o resurgenţă a ameninţării teroriste pe continentul european, de manifestări violente ale euroscepticismului ce au culminat cu votul favorabil ieşirii Marii Britanii din Uniunea Europeană şi de cea mai gravă criză globală a refugiaţilor de la cel de-al doilea război mondial încoace, solidaritatea şi puterea normativă ale Uniunii sunt puse la grea încercare. Aderarea Turciei rămâne o mare provocare pentru UE, iar preocupările comunităţii europene ţin în principal de dimensiunea Turciei, de populaţia sa, cultura, limba, religia şi regimul politic al acesteia, dar şi de faptul că un nou stat implică modificări instituţionale. Lucrarea de faţă îşi propune să analizeze, pe scurt, potenţialul de actor global al Uniunii Europene, politica de extindere a UE, ca instrument de exercitare substanţială a acestei puteri normative, şi, în două capitole dedicate, dinamica şi evoluţia istorică a relaţiilor dintre Turcia şi comunitatea europeană. În baza unor argumente pro şi contra aderării, putem conchide că ţara are nevoie de un legislativ puternic, o presă mai liberă, o justiţie imparţială şi un dialog public inclusiv care să respecte şi să asculte vocea fiecărui cetăţean, în conformitate cu aşteptările normative ale Uniunii Europene. Toate acestea în contextul în care trebuie să ne punem întrebarea dacă condiţionalitatea extinderii mai poate fi considerată cel mai eficient instrument de politică externă de care dispune Uniunea la ora actuală.

Cuvinte-cheie: *Uniunea Europeană*; *Turcia*; *europenizare*; *condiţionalitate*; *Politica de Extindere*.

Bogdan Mureşan este coordonator de proiect și expert în cadrul Biroului Studii și Analize, Institutul European din România. Are studii de specialitate în domeniul relațiilor internaționale și afacerilor europene, iar aria sa de interes cuprinde Politica de Extindere, Politica Europeană de Vecinătate (cu precădere Parteneriatul Estic), geopolitica şi studiile de securitate (bogdan.muresan@ier.ro).

CUPRINS

INTRODUCERE 5

CAPITOLUL 1. UNIUNEA EUROPEANĂ CA ACTOR GLOBAL 8

CAPITOLUL 2. POLITICA DE EXTINDERE 14

CAPITOLUL 3. DINAMICA RELAŢIILOR UE-TURCIA 18

CAPITOLUL 4. ARGUMENTE PRO ŞI CONTRA ADERĂRII 27

CAPITOLUL 5. CONCLUZII ŞI POSIBILE EVOLUŢII VIITOARE 43

BIBLIOGRAFIE 45

Introducere

Actuala eră a globalizării şi a interdependenţelor complexe, cu efectele sale ambivalente evidenţiate de criza economică globală şi de resurgenţa statelor-naţiune pe fondul crizei migranţilor cu care confruntă Europa, a fost salutată cu mult entuziasm de liderii politici occidentali ca marcând sfârşitul celei maniheiste, bipolare, a Războiului Rece, caracterizată de lupta pentru supremaţia mondială între cele două superputeri – Statele Unite ale Americii (reprezentând viziunea liberală şi a economiei de piaţă asupra lumii) şi fosta Uniune Sovietică (reprezentând viziunea socialistă şi a economiei centralizate asupra lumii). Amploarea, varietatea şi accelerarea interconectivităţilor au devenit din ce în ce mai evidente în fiecare sferă a vieţii internaţionale, de la cea militară la cea economică şi cea culturală. Noi provocări globale şi ameninţări asimetrice precum cele reprezentate de flagelul terorismului, statele fragile sau în curs de eşuare, schimbările climatice sau conflictele interetnice şi-au făcut loc pe agenda politică a actorilor statali şi a principalelor organizaţii internaţionale.

Globalizarea, cu toate că nu este nicidecum un fenomen nou, poate fi conceptualizată ca o modificare sau transformare structurală la scară spaţială a organizării sociale umane ce leagă comunităţi îndepărtate şi extinde raza relaţiilor de putere dincolo de regiuni şi continente, spargând teoretic bariera frontierelor fizice clasice. Globalizarea afectează în aceeaşi măsură statele mari şi mici şi, cu toate că nimeni nu se află la cârma acestui proces, de regulă modificările produse sunt calitative şi ireversibile. „Sfârşitul Războiului Rece a marcat şi depăşirea divizării Europei specifică perioadei anterioare. Reunificarea celor două state germane, prăbuşirea comunismului în Estul Europei şi implozia URSS (întregită de retragerea forţelor militare sovietice din Centrul Europei) au deschis noi perspective unificării continentului”[1]. Şi, cu toate că a redus decalajele în ceea ce priveşte avuţia naţiunilor, în plan interstatal, globalizarea a creat totodată clivaje sociale prin adâncirea disparităţilor de venit în interiorul aceloraşi naţiuni, în plan intrastatal. Iar acest aspect este semnalat şi fructificat de politicieni populişti care subminează din interior ordinea mondială liberală, arătând că Occidentul nu este capabil să gestioneze în mod echitabil succesul propriului model de dezvoltare.

Pe acest fundal, Uniunea Europeană poate fi considerată drept o tentativă temerară de controlare a forţelor centrifuge ale globalizării, şi nu de combatere a acestora, prin regionalizare, în care o parte a atributelor suverane ale statelor membre sunt delegate, spre a fi gestionate sub

[1] Mihail E. Ionescu, „Uniunea Europeană şi Distribuţia Globală a Puterii: Viitorul Relaţiilor Transatlantice”, text prezentat public la Institutul European din România în 2006.

spectrul intereselor comune, instituţiilor europene. Este demn de menţionat că UE este cea mai avansată entitate de acest tip[2], aflată în prezent la stadiul de uniune economică şi monetară incompletă. Stadiul ultim ar trebui să fie cel al unei uniuni politice, însă evoluţii recente la nivel european nu lasă să se întrevadă prea multe motive de optimism în acest sens. Stabilirea unei federaţii europene între statele suverane rămâne o sarcină dificilă mai ales din cauza contradicţiei dintre profunzimea integrării şi pragmatismul raţional al statului-naţiune, principalul actor al relaţiilor internaţionale.

Angrenată într-un mozaic internaţional complex şi deosebit de dinamic, caracterizat cel puţin în ultimii doi-trei ani de o recrudescenţă a ameninţării teroriste pe continentul european, de manifestări violente ale euroscepticismului ce au culminat cu votul favorabil ieşirii Marii Britanii din Uniune şi de cea mai gravă criză globală a refugiaţilor de cel de-al doilea război mondial încoace[3], una dintre priorităţile Comisiei Juncker era de a face din Uniunea Europeană „un actor global mai puternic”[4]. În acest sens, UE, în calitate de putere normativă, şi-a propus, printre altele, să contribuie la instaurarea unui climat de pace şi stabilitate în vecinătatea europeană, prin continuarea negocierilor de extindere, în special cu Balcanii de Vest, dar şi cu Turcia, care şi-a început apropierea de Comunitatea Economică Europeană în 1959 şi a semnat un acord de asociere cu aceasta încă din 1963. Pentru liderii turci de la vremea respectivă, concretizarea perspectivelor aderării la proiectul european ar fi reprezentat poate încununarea ultimă a reformelor de modernizare şi secularizare promovate de fostul erou de la Gallipoli şi fondator al Turciei moderne, Mustafa Kemal Atatürk, cel care a abolit sultanatul şi a proclamat republica în octombrie 1923. Turcia era în 1963 o ţară ce prezenta anumite trăsături democratice, însă care experimentase cu doar trei ani înainte prima dintre cele patru lovituri de stat militare ce aveau să se producă în interiorul său în următorii 35 de ani. Cea mai recentă a avut loc la mijlocul lunii iulie 2016, când o parte a armatei turce a încercat să schimbe în mod brutal regimul condus de preşedintele Recep Tayyip Erdoğan şi de partidul acestuia AKP (Partidul Dreptăţii şi Dezvoltării).

La nivel european, în conformitate cu viziunea expusă de Jean-Claude Juncker încă din timpul campaniei sale electorale, „nicio nouă extindere nu ar urma să aibă loc în următorii cinci

[2] O entitate politică non-westfalică, ce nu se supune logicii moderne a anarhiei ca principiu ordonator structural. Pentru o discuţie mai amplă în acest sens, a se consulta Radu-Sebastian Ungureanu, „Abordarea securităţii internaţionale de către Uniunea Europeană”, în George Angliţoiu (coord.), *Europenizarea: studii de guvernare şi securitate*, (Bucureşti: Editura C.H. Beck, 2015), pp. 18-29.

[3] Declaraţie oficială a Comisarului European pentru Migraţie şi Afaceri Interne, Dimitris Avramopoulos, accesată la 20.07.2016, disponibilă la: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-15-5498_en.htm.

[4] Site-ul Comisiei Europene, „A Stronger Global Actor”, accesat la 20.07.2016, disponibil la: http://ec.europa.eu/priorities/global-actor/index_en.htm.

ani”[5] (adică pe perioada mandatului actualei comisii, început la 1 noiembrie 2014), accentul urmând să fie pus pe creştere economică, coeziune şi stabilitate financiară. Tot în 2014, Juncker avertiza, cu trimitere la Turcia, că „un stat care interzice Twitter nu are ce căuta în Uniunea Europeană”[6]. Între timp, criza migranţilor a modificat substanţial datele ecuaţiei şi atitudinea *leadershipului* european la adresa Ankarei, însă problemele de fond au rămas şi unele chiar s-au acutizat pe fondul măsurilor punitive adoptate de regim în urma loviturii de stat eşuate, după cum notează şi raportul de progres în vederea aderării Turciei realizat de Comisia Europeană pentru anul 2016. Fără îndoială că aderarea Turciei rămâne o mare provocare pentru UE, iar preocupările comunităţii europene ţin în principal de dimensiunea ţării, de populaţia sa, cultura, limba, religia şi regimul politic al acesteia, dar şi de faptul că un nou stat implică modificări la nivel instituţional, mai precis modificări aduse arhitecturii normative şi funcţionale a UE. Un peisaj complicat şi mai mult de decizia fatidică şi istorică, adoptată prin referendum la 23 iunie 2016, a Marii Britanii de a părăsi Uniunea Europeană.

Cu toate că în cazul Turciei niciuna dintre părţi nu pare, cel puţin la nivel retoric, să îşi dorească cu adevărat să renunţe la negocierile de aderare începute în 2005, acestea se derulează cu dificultate, cu 16 capitole de negociere deschise până acum şi doar unul dintre ele închis provizoriu. Negocierile au fost chiar sistate complet pe perioada preşedinţiei cipriote a Consiliului UE în al doilea semestru al lui 2012. Care este stadiul actual şi care sunt perspectivele de aderare ale Turciei, a cărei relaţii cu integrarea europeană a început în urmă cu peste cinci decenii?[7]. Putem vorbi despre o dilemă a europenizării Turciei, între aderarea la UE şi prezervarea tradiţiei islamice? Şi, nu în ultimul rând, cum pot influenţa lupta împotriva autointituluatului Stat Islamic şi criza migranţilor evoluţia acestui dosar?

În încercarea de a explora variante de răspunsuri pentru aceste întrebări, prezentul document de lucru (*working paper*), fără a avea ambiţia unui material exhaustiv, apelează la o metodologie ce vizează în principal analiza critică a literaturii de specialitate consacrate subiectului, a unor evoluţii istorice şi date statistice relevante, dar şi a declaraţiilor şi documentelor oficiale făcute sau produse de oficiali sau instituţii reprezentând Uniunea Europeană şi administraţia de la Ankara. Ulterior, acestea vor servi conturării unor argumente pro şi contra aderării şi, în final, a unor posibile scenarii descriptive de viitor pentru relaţia dintre cele două entităţi.

---

[5] *Ibidem*.
[6] EurActiv, „Juncker and Schulz say ‘no’ to Turkey in last TV duel”, accesat la 21.07.2016, disponibil la: https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/juncker-and-schulz-say-no-to-turkey-in-last-tv-duel/.
[7] Site-ul Comisiei Europene, „Extinderea UE”, accesat la 21.07.2016, disponibil la: http://ec.europa.eu/economy_finance/international/enlargement/index_ro.htm.

Instrumentarul teoretic şi conceptual este furnizat de *Politica de Extindere*, de *transguvernamentalismul intensiv*, ca modalitate de elaborare a politicilor europene (în care statele sunt consideraţi actori raţionali ce deţin rolul principal pe scena UE) specifică etapei actuale de negocieri cu Turcia, completat cu elemente desprinse din Teoria Relaţiilor Internaţionale şi a Studiilor Europene, adecvate cercetării şi studiului de caz.

Astfel, în prima secţiune a lucrării, este analizat, pe scurt, potenţialul de actor global al Uniunii Europene, cu accent pe capacitatea de putere normativă a acesteia. Următoarele două capitole sunt dedicate politicii de extindere a UE, ca instrument de exercitare substanţială a acestei puteri normative, respectiv, dinamicii şi evoluţiei istorice a relaţiilor dintre Turcia şi comunitatea europeană. Următoarea secţiune trasează avantaje şi dezavantaje ce pot fundamenta o eventuală dilemă a europenizării Turciei, atât pentru guvernul turc, cât şi pentru Bruxelles. Cu toate că ar fi hazardat să emitem previziuni legate de un calendar exact al negocierilor, în prezent parcă mai mult decât niciodată, integrarea Turciei ar putea deveni o necesitate strategică pentru UE, în consonanţă cu ambiţiile acesteia de a juca un rol cu adevărat important în politica şi economia mondială şi de a-şi reduce dependenţa energetică faţă de Rusia. O privire de ansamblu asupra perspectivelor actuale de evoluţie a relaţiilor dintre Uniunea Europeană şi Turcia serveşte drept concluzii pentru lucrarea de faţă.

1. Uniunea Europeană ca actor global

În cea mai mare parte a ultimilor 70 de ani, Statele Unite ale Americii, Canada şi o Europă angajată într-un proces de integrare graduală după 1945 (cunoscută sub numele de Uniunea Europeană după Tratatul de la Masstricht din 1993) au constituit o zonă vastă de pace, prosperitate şi democraţie. Comunitatea transatlantică numără în prezent peste 900 de milioane de locuitori şi peste 30 de ţări. Prin forţa sa transformatoare şi vocaţia sa normativă ea a devenit un exemplu de cooperare regională emulat în Africa, America Latină şi Asia de Sud-Est, servind drept custode al ordinii mondiale liberale.

În opinia fostului consilier al premierului britanic Tony Blair şi diplomat european Robert Cooper, după încheierea Războiului Rece, lumea şi ordinea politică internaţională au intrat într-o fază de transformare mai amplă chiar decât cele generate de marile evenimente revoluţionare din istoria universală, precum Revoluţia Franceză (1789), Congresul de la Viena (1815) sau Conferinţa de Pace de la Paris (1919). „Trăim într-o lume nouă, însă nu există nicio nouă ordine mondială (pentru a utiliza o expresie la modă în anii de după 1990), nicio nouă

dezordine mondială (pentru a utiliza o expresie care a devenit şi mai la modă)"[8]. În *Destrămarea Naţiunilor*, Cooper vorbeşte despre un sistem internaţional postmodern structurat în jurul Uniunii Europene, cu „o zonă de siguranţă în Europa şi una de haos şi pericole în afara sa"[9]. De fapt, încă de la apariţia Comunităţii Europene a Cărbunelui şi Oţelului (CECO) în 1952, „părinţii fondatori" ai UE au avut la bază dorinţa primordială de reconciliere franco-germană şi evitarea izbucnirii unui nou război european şi mondial, pornind de la principiul liberal că ţările care întreţin bune relaţii comerciale sunt mai puţin dispuse să se războiască între ele. Se poate spune că acest obiectiv al păcii europene, coroborat de teoria păcii democratice, a fost atins, iar în prezent este de neconceput un conflict violent între statele membre UE, care formează o veritabilă *comunitate de securitate*[10]. Potrivit lui Cooper, prin extinderea Uniunii Europene se dorea consolidarea acestui sistem, din care forţa era exclusă ca modalitate de soluţionare a diferendelor, iar drepturile omului şi libertăţile civile erau respectate.

„Globalizarea are propria structură de putere, cu mult mai complexă decât cea a Războiului Rece", care „era echilibrat la centru de cele două superputeri: Statele Unite şi Uniunea Sovietică"[11], potrivit lui Thomas Friedman. După cum ne-a dovedit ultimul sfert de secol, încheierea Războiului Rece nu s-a tradus cu necesitate printr-o atenuare a naturii conflictuale a relaţiilor internaţionale, ci mai degrabă printr-o modificare de paradigmă. La rândul său, Joseph Nye observă că în prezent lumea este distribuită după un tipar ce seamănă cu un joc de şah complex şi tridimensional.[12] Pe tabla de şah de deasupra, puterea militară este în mare parte unipolară şi, cel mai probabil, SUA îşi va menţine supremaţia încă mult timp la acest capitol. În partea mediană însă, puterea economică este multipolară de peste un deceniu, iar Statele Unite, Europa, Japonia şi China joacă de la un nivel apropiat de valoare, în timp ce alte state vin puternic din spate – statele BRICS. „Tabla de şah inferioară este tărâmul relaţiilor transnaţionale care trec de graniţe şi ies de sub controlul guvernamental."[13]

În timpul crizei, economia Uniunii Europene a depăşit-o pe cea a Statelor Unite ale Americii, cu toate că din punct de vedere militar diferenţa continuă să fie uriaşă în favoarea celei din urmă. Până în 2014, PIB-ul în preţurile actuale de la nivelul UE28 a ajuns la 13,9

[8] Robert Cooper, *Destrămarea Naţiunilor,* (Bucureşti: Univers Enciclopedic, 2007), p. 81.
[9] *Ibidem*.
[10] Definită de Adler şi Barnett drept o „regiune transnaţională compusă din state suverane, ale căror popoare menţin aşteptări întemeiate asupra schimbărilor paşnice". Emanuel Adler, Michael Barnett, „A Framework for the Study of Security Communities", în Emanuel Adler, Michael Barnett (eds.), *Security Communities*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1998), p.30.
[11] Thomas L. Friedman, *Lexus şi Măslinul*, (Iaşi: Polirom, 2008), p. 34.
[12] Joseph S. Nye, Jr., *Viitorul Puterii*, (Bucureşti: Polirom, 2012), p. 14.
[13] *Ibidem*.

trilioane EUR (13 900 miliarde EUR), fiind cu circa 6,2 % mai mare decât cel din SUA.[14] Iar populaţia de 510 de milioane de persoane a Uniunii este considerabil mai mare decât cele 320 de milioane ale Statelor Unite ale Americii. Luate individual, poate că Marea Britanie, Franţa sau Germania nu vor reuşi vreodată să prindă din urmă Statele Unite ale Americii, dat fiind că fiecăreia dintre ele îi lipsesc populaţia şi resursele necesare. Pe de altă parte, decizia Marii Britanii de a părăsi Uniunea Europeană ca urmare a rezultatului unei consultări populare[15], care i-a luat prin surprindere inclusiv pe partizanii *Brexit*, a avut efectul unei unde de şoc resimţite pe plan internaţional. Impactul politic, economic şi social al acestei decizii istorice a unui stat membru de a accesa articolul 50 al Tratatului de la Lisabona (ce le oferă celor două părţi un termen de doi ani pentru a stabili termenii „divorţului") este încă greu de estimat şi creează un precedent periculos.

În contextul în care am putea presupune că globalizarea va continua să fie principalul factor ce va modela politica internaţională, transformarea puterii economice în influenţă politică va rămâne o miză esenţială într-un sistem internaţional mult mai eterogen. Dar, cu toate că în plan economic Uniunea Europeană ar putea fi un gigant (la nivelul anului 2014, UE28 deţinea 23,8% din PIB-ul mondial, fiind urmată de SUA cu 22,2%[16]), cu siguranţă că, în plan politic, în calitatea sa de putere normativă, ambiţiile nu îi sunt întotdeauna confirmate de rezultate şi evoluţii concrete „în teren". Principalul resort utilizat de Uniunea Europeană în acţiunea sa de actor global este ceea ce în literatura de specialitate este cunoscut drept *soft power* [17], mai exact abilitatea de a obţine ceea ce îţi doreşti prin forţa atracţiei şi persuasiune, mai degrabă decât prin coerciţie şi recompense. „Acest lucru este demonstrat de faptul că UE favorizează în relaţiile internaţionale persuasiunea (cooperarea cu terţi) faţă de forţa militară şi multilaterialismul ca reacţie la unilateralismul apărut şi promovat cu forţa în ultimii ani"[18]. Cu toate că generalul Mihai Ionescu făcea această remarcă în 2006, unilateralismul menţionat fiind cel de sorginte americană (afirmat cu tărie prin invaziile din Afghanistan şi Irak din 2001 şi, respectiv, 2003), evoluţii geopolitice de dată mai recentă atestă că ea rămâne la fel de valabilă şi un deceniu mai târziu. Iar o cauză principală pentru această stare de fapt este că Europa nu

[14] Site-ul Eurostat, „The EU in the world" (ediţia 2016), accesat la 28.12.2016, textul integral al raportului este disponibil la: http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/7589036/KS-EX-16-001-EN-N.pdf/bcacb30c-0be9-4c2e-a06d-4b1daead493e.
[15] BBC News, „Brexit: All you need to know about the UK leaving the EU", accesat la 25.07.2016, disponibil la: http://www.bbc.com/news/uk-politics-32810887.
[16] Eurostat, „The EU in the world".
[17] Termenul de *soft power* (putere blândă) a fost folosit pentru prima dată de Joseph Nye Jr. într-un articol publicat în revista *Foreign Policy* în anul 1990. Articol disponibil la: http://faculty.maxwell.syr.edu/rdenever/PPA-730-27/Nye%201990.pdf.
[18] Mihail E. Ionescu, *textul citat*.

deţine capabilităţi militare pe măsura resurselor sale economice. Îi lipseşte încă acel *hard power* (putere brută) consistent, adică forţa militară şi capacitatea de proiecţie a acesteia la nivel global. Ce presupune însă puterea normativă a Uniunii Europene, menţionată anterior?

După ce analizează propuneri de interpretare a UE ca o putere militară şi putere civilă, Ian Manners sugerează un concept alternativ, în opinia sa cel mai adecvat pentru a surprinde rolul Uniunii Europene pe scena internaţională, în speţă acela de *putere normativă*, pe care o definește drept o „natură ideațională caracterizată prin principii comune și o disponibilitate de a ignora convențiile de tip westfalic”[19], tradusă printr-un angajament faţă de principii, valori şi norme universale ce guvernează relaţiile dintre statele membre şi dintre UE şi ţări terţe. Această viziune a fost instituţionalizată prin aşa-numitele *criterii de la Copenhaga*[20], un set de principii comune la care orice stat aspirant trebuie să le îndeplinească pentru a deveni membru al Uniunii Europene. Potrivit lui Manners, bazele normative ale Uniunii Europene sunt concentrate în cinci norme centrale: *centralitatea păcii*, ideea de *libertate*, *democraţia*, *statul de drept* şi, nu în ultimul rând, respectarea *drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale omului*. Acestea sunt completate şi de patru norme aşa-zis „minore”: *solidaritatea socială*, *antidiscriminarea şi protecţia minorităţilor*, *dezvoltare durabilă* şi *buna guvernare*.[21] Capabilităţile normative ale UE, despre care s-ar putea spune că reprezintă un ghid de politică externă comun, se regăsesc în politicile şi practicile ce ţin de relaţiile cu vecinii, de la Politica Europeană de Vecinătate şi dimensiunile sale regionale (Parteneriatul Estic, Uniunea pentru Mediterana şi Sinergia Mării Negre) la cooperarea transfrontalieră şi, în cel mai potent instrument de politică externă aflat la dispoziţia sa, Politica de Extindere. Condiţionalitatea aderării, mai ales filonul său politic, are capacitatea de a modifica structura stimulentelor pentru ţările candidate astfel încât să alimenteze modificări interne structurale, de substanţă, pe care statele membre le doresc şi le aşteaptă din partea celor aspirante. Deşi corelaţia dintre perspectiva aderării şi modernizarea democratică a statelor din Balcanii de Vest şi Turcia atestă puterea transformatoare a condiţionalităţii politice, există numeroase exemple de state incluse în Politica de Vecinătate în care UE a părut mai degrabă interesată de stabilitate decât de consolidarea liberalismului constituţional şi, implicit, a bunei guvernări.

Andrew Moravcsik mergea în 2010 până la a considera Uniunea Europeană drept a doua superputere, alături de SUA, într-o lume caracterizată de bipolarism: „Europa este singura

[19] Ian Manners, „Normative Power Europe: A Contradiction in Terms”, în *JCMS*, vol. 40, nr. 2 (2002), p. 239.
[20] Criteriile de aderare au fost enunţate în declaraţia Consiliului European de la Copenhaga din iunie 1993. Acestea pot fi consultate accesând: http://ec.europa.eu/enlargement/policy/glossary/terms/accession-criteria_en.htm.
[21] Ian Manners, *art. cit.*, p. 242-243.

regiune din lume, pe lângă Statele Unite ale Americii, capabilă să exercite o influenţă globală de-a lungul întregului spectru al puterii, de la *soft* la *hard*"[22]. O întrebare-cheie, ce se impune a fi avută în vedere în evaluarea viitoare a resurselor de putere ale Uniunii, este dacă aceasta va reuşi să dea dovadă de suficientă coeziune pentru a vorbi cu o singură voce pe o gamă variată de probleme interne şi internaţionale sau dacă, din contră, va rămâne o grupare de state autolimitată, cu un proces decizional dominat de identităţile naţionale, culturile politice şi interesele externe uneori contradictorii ale statelor membre. În cea mai recentă carte a sa consacrată ordinii mondiale, Henry Kissinger face următoarea remarcă în acest sens: „Uniunea Europeană diminuează caracterul suveran şi funcţiile guvernamentale tradiţionale ale statelor din componenţa ei", dar „politica europeană rămâne în principal una de tip naţional şi, în multe ţări, obiecţiile faţă de politica UE au devenit o majoră problemă internă"[23]. Acest ultim aspect a fost confirmat de însuşi preşedintele Comisiei Europene Jean-Claude Juncker în discursul său privind Starea Uniunii din 2016, când a recunoscut cu francheţea-i caracteristică faptul că UE se confruntă cu o „criză existenţială", pe fondul îngrijorărilor crescânde ale cetăţenilor europeni privind controlul graniţelor exterioare şi lupta împotriva terorismului.[24]

Şi să nu uităm că toate aceste atribute nu i-au fost de prea mare ajutor blocului comunitar atunci când a fost pus în situaţia de a răspunde unor agresiuni şi violenţe grave produse în imediata sa vecinătate. Lăsând la o parte eşecurile ce au marcat implicarea Uniunii Europene în războaiele din fosta Iugoslavie din anii 1990, ultimii ani au avut darul de a trezi odată pentru totodeauna Uniunea din visul postmodern al lui Cooper. Războiul fulger ruso-georgian din vara lui 2008 şi, mai recent, criza din Ucraina atestă ambiţiile geopolitice cu iz revanşard ale Federaţiei Ruse, care îşi joacă cu abilitate cartea energetică, mai ales în relaţia cu Uniunea Europeană, şi nu ezită să recurgă la forţa armată clasică pentru a-şi impune punctul de vedere şi a testa limitele de suportabilitate ale Occidentului. După cum remarca Walter Russell Mead, „fie că vorbim despre forţele ruseşti care au invadat Crimeea, despre China care face revendicări agresive în apele sale de coastă, despre Japonia care răspunde cu o strategie din ce în ce mai îndrăzneaţă sau despre Iranul care încearcă să îşi folosească alianţele cu Siria şi Hezbollah pentru a domina Orientul Mijlociu, jocurile de putere de modă veche s-au reîntors pe scena relaţiilor internaţionale"[25]. Într-un punct de vedere similar, dar mai puţin general, Dacian Duna

[22] Andrew Moravcsik, „Europe: Rising Superpower in a Bipolar World", în Alan S. Alexandroff, Andrew F. Cooper (eds.), *Rising States, Rising Institutions*, (Washington D.C.: Brookings Institution Press, 2010), pp. 151-174.
[23] Henry Kissinger, *Ordinea Mondială*, (Bucureşti: Editura RAO, 2014), p.81.
[24] The Guardian, „EU is facing existential crisis, says Jean-Claude Juncker", accesat la 10.10.2016, disponibil la: https://www.theguardian.com/world/2016/sep/13/jean-claude-juncker-eu-is-facing-existential-crisis.
[25] Walter R. Mead, „The Return of Geopolitics", în *Foreign Affairs*, vol. 93, nr. 3 (2014), pp. 69-79.

reuşeşte să surprindă esenţa situaţiei dificile în care se află UE: „Deşi nu totul se leagă de geopolitică şi geostrategie, trebuie subliniat faptul că Europa nu îşi poate permite să ignore revenirea Rusiei ca actor strategic global, care poate ameninţa securitatea, stabilitatea şi pacea continentului, mai ales în partea sa vulnerabilă: Europa de Est”[26].

Mai mult, pe lângă faptul că are puţine succese diplomatice la activ (dintre care poate cel mai notabil ar fi Acordul de le Bruxelles mediat între sârbi şi kosovari[27]) şi o colaborare restrânsă, în general, în domeniul securităţii comune – începe să fie ridicată cât mai serios întrebarea legată de cât timp îşi va mai permite Uniunea să nu aibă o politică de apărare comună –, „UE este şi va continua să fie în viitor din ce în ce mai dependentă de importurile de energie”[28], mai exact de importurile de gaze naturale ruseşti, care reprezintă singura alternativă pentru numeroase state membre. Uniunea Europeană importă peste jumătate din totalul energiei pe care o consumă, iar dependenţa sa faţă de importuri este în mod special pronunţată în cazul ţiţeiului (peste 90%) şi al gazelor naturale (66%). Drept urmare, Comisia Europeană a lansat în 2014 o strategie pentru securitatea energetică a Uniunii, menită să asigure o aprovizionare constantă şi suficientă cu energie pentru economiile şi cetăţenii europeni.[29] Gazele neconvenţionale, precum gazele de şist, ar putea întări securitatea energetică a UE, dar ele reprezintă un teren nou şi s-au lovit de o rezistenţă politică fermă din partea anumitor state membre. Anularea proiectului de gazoduct South Stream, anunţată de Vladimir Putin cu ocazia unei vizite la Ankara[30], nu a fost cu siguranţă un motiv de sărbătoare pentru europeni. Relaţiile dintre Rusia şi Turcia s-au alienat pe fondul tensiunilor legate de implicare Moscovei în conflictul din Siria, dar au primit un nou imbold prin semnarea unui important acord energetic în prezenţa şefilor de stat ai celor două ţări la Istanbul în octombrie 2016.

---

[26] Dacian Duna, „Uniunea Europeană între normele puterii şi puterea normelor”, în George Angliţoiu (coord.), *Europenizarea: studii de guvernare şi securitate*, (Bucureşti: Editura C.H. Beck, 2015), pp. 45-62.
[27] Site-ul SEAE, „Serbia and Kosovo reach landmark deal”, consultat la 05.08.2016, disponibil la: http://eeas.europa.eu/top_stories/2013/190413_eu-facilitated_dialogue_en.htm.
[28] Tamas Szigetvari, „EU-Turkey Relations: Changing Approaches”, în *Romanian Journal of European Affairs*, vol. 14, nr. 1 (2014), pp. 34-48.
[29] Comisia Europeană, „European Energy Strategy”, accesată la 27.12.2016, disponibilă la: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52014DC0330&qid=1407855611566.
[30] Bloomberg, „Putin Scraps South Stream Gas Pipeline After EU Pressure”, consultat la 05.08.2016, disponibil la: http://www.bloomberg.com/news/articles/2014-12-01/putin-halts-south-stream-gas-pipeline-after-pressure-from-eu.

2. Politica de Extindere

În timpul Războiului Rece, pe vremea când lumea era împărţită în cele două „lagăre", prin intermediul politicii de extindere numărul de membri al comunităţii europene s-a dublat de la cei şase membri fondatori (Franţa, Germania de Vest, Italia şi Benelux). După sfârşitul Războiului Rece, de la mijlocul anilor '90 ritmul extinderii s-a accelerat spectaculos, mai ales în interiorul fostei sfere de influenţă nemijlocită şi suveranitate limitată a Uniunii Sovietice, după prăbuşirea acesteia în 1991. „Sfârşitul Războiului Rece a transformat aşadar extinderea într-un subiect constant în agenda UE"[31]. Pe lângă beneficiile fizice, cuantificabile în termeni de teritoriu şi populaţie, noii membri extind piaţa unică europeană, pot influenţa pozitiv eficienţa politicilor comune, îşi aduc propriul aport cultural în mixul european, iar extinderea a rămas cel mai puternic instrument de politică externă al UE. Procesul de extindere datează de la crearea CEE în 1957 şi a evoluat în tandem cu aprofundarea integrării europene. Spre deosebire de imperiile clasice, care recurgeau la forţa fizică şi ameninţări pentru a-i extinde teritoriul sau sfera de influenţă, UE poate fi considerată un imperiu neomedieval[32], ce reuşeşte să scape logicii westfalice şi îşi extinde graniţele exterioare prin forţa sa de atracţie, prin elemente de *soft power*. Integrarea europeană promovează centralizarea puterii instituţiilor şi transferul gradual de autoritate la nivel european, ceea ce suscită îngrijorări legate de erodarea suveranităţii, un atribut asociat în mod tradiţional cu exclusivitatea şi supremaţia statului şi a voinţei poporului. Fără a fi subliniată sau nominalizată ca atare în mod direct, problema suveranităţii naţionale a statelor membre a constituit cel mai disputat subiect în cadrul Uniunii, încă de la semnarea Tratatului de la Roma. „Rezultatul este un hibrid, ceva între un stat şi o confederaţie, care operează prin reuniuni ministeriale şi o birocraţie comună, - mai degrabă ca Sfântul Imperiu German decât ca Europa secolului al XIX-lea"[33].

Bazele juridice ale aderării la Comunităţile şi Uniunea Europeană şi ale extinderii acestora de după 1991, spre est şi sud, se regăsesc în Tratatul de la Maastricht şi în Tratatul de la Amsterdam. Temeiul juridic care reglementează politica de extindere este Articolul 49 al TUE de la Amsterdam, ce stipulează următoarele: *„Orice stat european care respectă valorile prevăzute la articolul 6 alineatul (1) poate solicita să devină membru al Uniunii. Statul solicitant adresează cererea sa Consiliului, care se pronunţă în unanimitate după consultarea Comisiei şi după avizul conform al Parlamentului European, care se pronunţă cu majoritatea*

[31] Ulrich Sedelmeier, „Extinderea", în Helen Wallace, Mark A. Pollack şi Alasdair R. Young, *Elaborarea Politicilor în Uniunea Europeană*, (Bucureşti: Institutul European din România, 2011, Ediţia a 6-a), pp. 339-360.
[32] Pentru o amplă analiză a conceptului, a se consulta Jan Zielonka, *Europe as Empire. The Nature of the Enlarged European Union*, (Oxford: Oxford University Press, 2006).
[33] Henry Kissinger, *op cit.*, p. 81.

absolută a membrilor din care este constituit. Condiţiile admiterii şi adaptările impuse de acestea tratatelor pe care se întemeiază Uniunea fac obiectul unui acord între statele membre şi statul solicitant. Acest acord se supune ratificării de către toate statele contractante, în conformitate cu normele lor constituţionale"[34]. Valorile şi principiile europene la care se referă articolul sunt libertatea, democraţia, respectarea drepturilor omului şi a libertăţilor fundamentale, dar şi statul de drept. Mai exact, cele cinci valori cardinale (alături de primatul păcii) ce formează nucleul dur al puterii normative descrise de Manners. Acestora li se adaugă şi Criteriile de la Copenhaga, ce introduc condiţii calitative care vizează nu doar respectarea *aquisului comunitar*, ci şi criterii politice şi economice. Comisia Europeană este responsabilă de evaluarea periodică a gradului de pregătire a ţărilor candidate la aderare şi formulează anual rapoarte privind progresele înregistrate.

Până acum, UE a trecut prin şapte etape de extindere, cel mai recent membru al familiei europene fiind Croaţia (care a avut capitole suplimentare de negociat faţă de România şi Bulgaria). Utilizarea de către UE a condiţionalităţii în privinţa drepturilor omului şi a democraţiei a sporit semnificativ în contextul extinderii spre est. În prezent, Albania, Turcia, Republica Macedonia, Muntenegru şi Serbia sunt state candidate. Islanda şi-a anunţat în mod oficial retragerea candidaturii pentru aderarea la UE în martie 2015, pe fondul venirii la putere a unei formaţiuni eurosceptice[35]. Iordan Bărbulescu delimitează procesul de extindere-aderare în două mari etape. Astfel, potrivit acestuia, între 1972 şi 1989, am asistat la unificarea Europei Occidentale sub stindardul democraţiei occidentale, în timp ce extinderile succesive post-1989 au avut în vedere unificarea vestului cu estul european, scăpat de sub umbrela dominaţiei sovietice, sub semnul recuperării valorilor democratice occidentale.[36] După dizolvarea solidarităţii proletare internaţionale, „ţările Europei de Est au fost confruntate cu o triplă tranziţie: de la dictatura comunistă la democraţia pluralistă, de la administraţia centrală la economia de piaţă şi de la imperalismul sovietic hegemonic la o totală independenţă a statului"[37]. Extinderea Uniunii cu statele în curs de tranziţie din centrul şi estul Europei a reprezentat nu doar din punct de vedere cantitativ, cât şi calitativ o provocare semnificativă, mai ales prin prisma diferenţelor economice şi a dificultăţilor structurale reminiscenţe ale

[34] Textul integral al Tratatului de la Amsterdarm poate fi consultat la: http://www.europarl.europa.eu/topics/treaty/pdf/amst-en.pdf.
[35] EurActiv, „Iceland officially drops EU membership bid", accesat la 07.08.2016, disponibil la: http://www.euractiv.com/sections/enlargement/iceland-officially-drops-eu-membership-bid-312877.
[36] Iordan Bărbulescu, *Noua Europă. Identitate şi model european*, (Iaşi: Polirom, 2015), pp. 263-264.
[37] Robert Bideleux, Richard Taylor, *European Integration and Disintegration*, (Londra: Routledge, 1996), p. 225.

perioadei comuniste, amplificate de forţele centrifuge ale globalizării şi, pe cale de consecinţă, de presiuni concurenţiale crescânde.

Procedurile pentru negocierile de aderare au fost în mare măsură stabilite în cadrul negocierilor pentru prima extindere, ce au fost purtate cu Marea Britanie, Irlanda, Danemarca şi Norvegia. În orice caz, chintesenţa negocierilor de aderare este aceea că *acquisul comunitar* nu este negociabil, motiv pentru care în istoria UE concesiile, cu toate că au existat, au fost destul de limitate[38]. Uniunea Europeană se aşteaptă ca şi candidaţii să se adapteze unilateral la legislaţia UE în vigoare, chiar dacă politicile şi practicile consacrate nu se mulează perfect pe specificul naţional. Marja de negociere este destul de limitată, traducându-se de regulă printr-un calendar pentru adoptarea *acquisului,* mai degrabă decât derogări permanente.[39]

După cum am menţionat anterior, extinderea, potenţată de forţa transformatoare a condiţionalităţii pozitive, poate fi considerată un instrument de politică externă, poate cel mai eficient de care dispune Uniunea la ora actuală. Fostul comisar european pentru extindere Štefan Füle remarca faptul că „extinderea continuă să fie cea mai eficientă politică a Uniunii Europene”[40]. Supralicitând, am putea aprecia că extinderile NATO şi UE începând cu anii 1990 sunt cele mai de succes politici întreprinse de nişte organizaţii internaţionale după încheierea Războiului Rece. În primul rând, prin consolidarea democraţiilor fragile a căror istorie a fost marcată în perioada comunistă de regimuri autoritare şi represive în interiorul unei comunităţi internaţionale prospere şi democratice, „postmoderne”, reluând unul dintre termenii preferaţi ai lui Cooper, unul dintre arhitecţii Strategiei de Securitate Europeană adoptate în 2003. În al doilea rând, extinderea reprezintă o pârghie de politică externă prin utilizarea strategică pe post de stimulent a acceptării ca membru pentru a genera sau menţine modificări politice specifice în statele aspirante. În ultimii ani însă, criza financiară şi economică cu efecte la nivel global, turbulenţele cronicizate din interiorul zonei euro şi o recrudescenţă a euroscepticismului şi naţionalismului toxic pe fondul crizei migranţilor au erodat din interior puterea normativă şi forţa de atracţie a Uniunii. Pe cale de consecinţă, extinderea, cândva o prioritate clară şi o poveste de succes a integrării europene, a pierdut teren pe agenda de priorităţi politice din majoritatea statelor membre, inclusiv sub pretextul „oboselii extinderii” (*enlargement fatigue*). „Capacitatea UE de a folosi condiţiile de aderare pentru obiectivele de politică externă este subminată şi de dovada unei *oboseli a extinderii* ulterioară extinderii din 2007 şi de accentul

[38] Derogările britanice, daneze şi irlandeze nu reprezintă o modificare a *acquisului*, ci o excepţie de la aplicarea sa. Negocierile respective au fost purtate în plin Război Rece, ceea ce le-a conferit un caracter aparte.
[39] Ulrich Sedelmeier, „Extinderea”, *op.cit.*
[40] Site-ul Comisiei Europene, „EU Enlargement: priorities for 2014”, comunicat de presă accesat la 15.08.2016, disponibil la http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-930_en.htm.

pus de oponenţii extinderii pe *capacitatea de absorbţie* a UE"[41]. Imperativele strategice ce favorizau extinderea, potenţate de dorinţa de a evita o posibilă dilemă a excluderii, au cântărit mai greu decât aplicarea unei condiţionalităţi stricte în cazul extinderii *big-bang* din 2004. Experienţa României şi a Bulgariei este grăitoare în acest sens. Cu toate că la momentul respectiv existau numeroase reticenţe printre liderii europeni referitoare la faptul că cele două nu îndeplineau pe deplin condiţiile aderării, ele s-au alăturat Uniunii la 1 ianuarie 2007. Însă îngrijorările legate de corupţie şi criminalitate organizată au condus la crearea unui mecanism extraordinar de monitorizare a ambelor ţări după aderare, încă în vigoare.[42] Indiferent de poziția avută față de rolul jucat de acest instrument, cert este că în perioada ce a urmat progresele în domeniu au fost consistente, iar România a devenit un exemplu de bune practici în domeniu şi datorită condiţionalităţii europene.

Poate că nimic nu ilustrează mai bine pierderea de elan a proiectului de extindere decât relaţiile dintre UE şi Turcia, cea mai veche aspirantă la statutul de membru al comunităţii europene. Dar pentru că în orice criză se află, de regulă, o oportunitate ascunsă, situaţia dramatică provocată de valurile migratoare provenite din Orientul Mijlociu şi Africa de Nord au exercitat o presiune crescândă asupra Uniunii în sensul redeschiderii negocierilor de aderare cu partenerii strategici, printre care şi Turcia, care a profitat de ocazie. Astfel, în pofida intransigenţei mesajului de început de mandat al lui Juncker în ceea ce priveşte extinderea, în concluziile Consiliului European din 15 octombrie 2015 se vorbea despre o „reenergizare" a procesului de aderare cu Turcia[43]. Şi, cu ocazia întâlnirii lor din 29 noiembrie 2015 cu fostul premier turc Ahmet Davutoğlu, când a avut loc primul summit UE-Turcia, cei 28 de lideri europeni au confirmat dezgheţarea negocierilor de aderare, consfinţind rolul crucial al Turciei în găsirea unei soluţii de perspectivă pentru criza migraţiei.

Transguvernamentalismul intensiv, specific etapei actuale de negociere dintre UE şi Turcia, presupune că statele membre joacă un rol proeminent în stabilirea poziţiei de negociere a UE şi a formei tratatelor de aderare. Pe de altă parte, nu ar trebui neglijat nici rolul informal al Comisiei, care poate negocia compromisuri şi realizează raportul anual de evaluare a progreselor. În orice caz, trebuie menţionat că negocierile de aderare au un caracter interguvernamental, ele fiind conduse de preşedintele Consiliului, şi nu de cel al Comisiei, după

[41] Ulrich Sedelmeier, „Extinderea", *op.cit.*
[42] Comisia Europeană, „Mecanismul de cooperare şi verificare pentru Bulgaria şi România", rapoartele privind progresele înregistrate pot fi accesate la: http://ec.europa.eu/cvm/progress_reports_ro.htm.
[43] Associated Press, „EU, Turkey seek better relations at emergency refugee summit", accesat la 17.08.2016, disponibil la: http://bigstory.ap.org/article/60805ef1dc514199ac2bfd9257a0401f/eu-turkey-seek-better-relations-emergency-refugee-summit.

cum se întâmplă, de exemplu, în cazul negocierii acordurilor economice şi comerciale cu state terţe.

3. Dinamica relaţiilor UE-Turcia

„Europa este căminul nostru comun, pe care l-am unit în jurul unor norme, principii şi valori comune", se precizează în prima frază a secţiunii dedicate relaţiilor UE-Turcia de pe site-ul Ministerului turc al Afacerilor Externe[44]. Şi putem spune că aceeaşi viziune era împărtăşită şi de principalul artizan al Turciei moderne, construită pe ruinele fostului Imperiu Otoman în 1923 de Mustafa Kemal Atatürk („Părintele turcilor")[45]. Atatürk a abolit stilurile vestimentare occidentale, adeseori cu semnificaţie religioasă, a promovat renunţarea la vălul islamic în rândul femeilor musulmane, a creat un sistem de învăţământ secular şi a închis toate instituţiile ce aveau la bază legea canonică musulmană. Mai mult, el a încurajat organizarea de diferite forme de divertisment cu iz occidental în Turcia pentru că era convins că stilul de viaţă occidental avea să fie cheia de boltă a transformării ţării lui într-un stat naţional centralizat secular.[46] În 1928, constituţia a dobândit în mod oficial un caracter laic prin înlăturarea menţiunii referitoare la faptul că religia statului turc este Islamul, iar secularismul a fost recunoscut drept unul dintre cele şase principii fundamentale ale statului. Un alfabet bazat pe cel latin a înlocuit scrierea arabă din Turcia otomană, iar în 1935 au fost adoptate numele de familie după modelul european.[47]

Cu toate că după moartea lui Atatürk în 1938 s-a renunţat la secularismul radical, iar influenţa Islamului în viaţa publică a fost parţial restaurată, liderii politici turci care au introdus democraţia multipartinică în 1950 au fost adepţii unei modernizări politice, sociale şi economice în spirit occidental, cu scopul de a redefini şi a consolida locul acestui stat, cu o incontestabilă valoare geopolitică în bazinul extins al Mării Negre, pe scena globală. Aşezată pe două continente şi moştenind istoria Imperiului Otoman irefutabil legată de cea a Europei, relaţiile Turciei cu precursoarea actualei Uniuni Europene datează în mod oficial din 31 iulie 1959, când Ankara a solicitat obţinerea statutului de stat asociat la Comunitatea Economică Europeană (CEE), pe care l-a şi obţinut la 12 septembrie 1963 (intrat în vigoare la 1 decembrie 1964). Acordul de la Ankara din 1963, alături de Protocolul Adiţional semnat la 23 noiembrie

[44] Site-ul MAE turc, „Turkey-EU Relations", conţinut disponibil la: http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-and-the-european-union.en.mfa.
[45] Având drept principii călăuzitoare cele *şase săgeţi*: republicanism, populism, naţionalism, etatism, secularism şi reforma permanentă.
[46] Ian Buruma, Avishai Margalit, *Occidentalismul: Războiul împotriva Occidentului*, (Bucureşti: Humanitas, 2016), p. 131.
[47] Peter Mansfield, *O istorie a Orientului Mijlociu*, (Bucureşti: Humanitas, 2016), p.185.

1970[48], a constituit fundamentul relaţiilor dintre Turcia şi CEE şi a furnizat cadrul în care a fost încheiat Acordul de Uniune Vamală, în vigoare de la 1 ianuarie 1996. Pe de altă parte, în cursul anilor '70, strategia de dezvoltare economică a Turciei, axată pe industrializare şi substituţia importurilor, a intrat în conflict cu angajamentul Ankarei de a liberaliza schimburile comerciale cu CEE. Mai mult, intervenţia militară a Turciei din Cipru din 1974 (în urma unei lovituri de stat a ciprioţilor greci) şi lovitura de stat militară din 1980 ce a înlăturat guvernul civil au condus la o deteriorare semnificativă a relaţiilor dintre CEE şi Turcia până în 1983, când au fost reluate alegerile multipartinice. Potrivit Constituţiei adoptate în 1982, după lovitura de stat din 1980, Turcia este o republică parlamentară şi seculară. Cu toate că ţara a progresat în direcţia democraţiei liberale mai devreme decât diferite alte noi democraţii, democraţia turcă nu a fost încă consolidată, iar fragilitatea sa nu a fost pe deplin eliminată, după cum a dovedit-o şi cea mai recentă tentativă de lovitură de stat.

Cu riscul unei autoasumate izolări în rândul celorlalte state musulmane ce priveau acest proces drept o trădare a moştenirii sale islamice, modernizarea Turciei în tandem cu Occidentul poate fi observată prin prisma unor realizări notabile: Turcia s-a alăturat Consiliului Europei în 1949, se numără printre membrii fondatori ai Organizaţiei pentru Cooperare şi Dezvoltare Economică creată în 1961, a aderat la Alianţa Nord-Atlantică în 1952 şi a solicitat aderarea la UE în urmă cu aproape 30 de ani, în 1987 (fiind titulara celei mai vechi solicitări de aderare încă nematerializate). O altă trăsătură fundamentală de politică externă a Turciei moderne a fost, cel puţin în perioada Războiului Rece şi pe fondul ameninţării comune reprezentate de Uniunea Sovietică, relaţia foarte apropiată cu Statele Unite ale Americii. În ciuda acestei „istorii comune", relaţia dintre Turcia şi Uniunea Europeană nu a fost nicidecum una uşoară, fiind practic un caz special şi unic, marcat de numeroase suişuri şi coborâşuri, precum şi de lungi perioade de stagnare, precum „deceniul pierdut" din anii 1990. Supervizarea armatei asupra sistemului democratic, instabilitatea politică şi economică, chestiunea cipriotă, dar şi problematica drepturilor omului, în general, şi a minorităţii kurde, în special, din Turcia au fost de regulă principalele responsabile pentru ritmul inconstant şi inconsistent al interacţiunilor dintre Ankara şi Bruxelles din ultimele cinci decenii. Extrapolând, am putea spune şi că „multă vreme, principalele argumente împotriva aderării Turciei au fost rezumate de următorul slogan – *prea mare, prea săracă şi prea musulmană*"[49], însă o astfel de ipoteză se remarcă, în mod

[48] Acordul prevedea realizarea progresivă a unei uniuni vamale, în vederea sporirii relaţiilor economice şi comerciale dintre Turcia şi CEE; Textul integral al celor două documente poate fi consultat la: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/turkey/association_agreement_1964_en.pdf.
[49] Tamas Szigetvari, *art. cit*.

evident, prin lipsa de acuitate analitică. În acest context, amintim modul în care era percepută *europenizarea* în urmă cu aproape un deceniu de o parte a elitei turceşti: „Europenizarea reprezintă suma totală a valorilor timpurilor noastre, cum ar fi libertatea, justiţia, bunul simţ, moderaţia, pacea, unitatea, securitatea, prosperitatea, toleranţa, diversitatea culturală. Uniunea Europeană se ridică pe aceste concepte şi pe trei piloni: democraţie, drepturile omului şi economia de piaţă”[50].

Consiliul European de la Luxembourg[51] din decembrie 1997 a confirmat capacitatea Turciei de a adera la UE şi, pe cale de consecinţă, eligibilitatea sa ca stat membru pe termen mediu. „Având în vedere că pe termen scurt era considerată încă neeligibilă (...) Consiliul European din decembrie 1997 a situat Turcia între grupul PECOS[52] + Cipru, state ce aveau statutul de candidaţi care începeau sau erau în pregătiri pentru a începe negocierile de aderare, şi grupul format din alte state ce aveau diferite acorduri de cooperare cu UE, dar care nici nu negociau aderarea, nici nu se pregăteau în acest sens”[53]. Un moment important pentru dinamica relaţiilor dintre UE şi Turcia l-a marcat Consiliul European de la Helsinki[54] din 1999, ce a desemnat Turcia drept „stat candidat destinat să se alăture Uniunii în baza aceloraşi criterii aplicate şi celorlalte state candidate”[55], fără a fi inclusă însă între statele care îşi negociau aderarea la UE. Totuşi, UE oferea astfel Turciei perspective clare de aderare, cu condiţia ca aceasta să se conformeze criteriilor de la Copenhaga. Cadrul formal creat în perioada post-Helsinki, inclusiv Acordul de Parteneriat semnat în 2001, a sporit influenţa Uniunii asupra regimului politic turc, iar condiţionalitatea europeană s-a dovedit a fi, cel puţin până la începerea negocierilor oficiale, un catalizator puternic ce a permis Turciei să se angajeze într-un ambiţios proces de reforme constituţionale şi legislative. În 2002, parlamentul turc a adoptat trei pachete de „armonizare” ce au adus modificări importante codului penal, codurilor de procedură penală şi legislaţiei antiteroriste. Drept urmare, Consiliul European de la Copenhaga din acelaşi an saluta progresele înregistrate de statul turc şi stabilea „reanalizarea Turciei în

[50] Süleyman Demirel, „Europeanisation is a sum total of values of our times”, în *Turkish Daily News* (2007) *apud* Călin Felezeu, Radu Gabriel Safta, *Turcia contemporană între moştenirea kemalistă şi Uniunea Europeană*, (Cluj-Napoca: CA Publishing, 2011), p. 154. Süleyman Demirel a fost prim-ministrul Turciei în perioada 1965-1993, de-a lungul a şapte mandate, fiind preşedintele ţării în perioada 1993-2000.
[51] Consiliul European de la Luxembourg, 1997, Concluziile Preşedinţiei pot fi consultate la: http://www.europarl.europa.eu/summits/lux1_en.htm.
[52] Grupul statelor foste comuniste din Europa Centrală şi de Est care s-au alăturat UE în 2004 şi 2007: Estonia, Letonia, Lituania, Polonia, Slovacia, Slovenia, Ungaria, Republica Cehă, România şi Bulgaria.
[53] Iordan Bărbulescu, *op.cit.*, p. 271.
[54] Consiliul European de la Helsinki, 1999, Concluziile Preşedinţiei pot fi consultate la: http://www.europarl.europa.eu/summits/hel1_en.htm#a.
[55] *Ibidem*.

decembrie 2004 în vederea stabilirii datei de începere a negocierilor de aderare"[56]. Liberalizarea economică a Turciei îşi are rădăcinile în anii '80, sub preşedintele Turgut Özal, însă progrese substanţiale au fost realizare pe planurile politic, economic şi social în prima decadă a secolului XXI, pe fondul unui proces activ de apropiere de comunitatea europeană ce a alimentat speranţele Turciei de a deveni un stat membru al Uniunii Europene. În linie cu aceste aspiraţii, Turcia a renunţat la condamnarea la moarte pentru crime în timp de pace în 2002, pentru ca ulterior, în 2004, să renunţe complet la pedeapsa capitală. Repunerea în discuţie a pedepsei cu moartea de către regimul Erdoğan după tentativa de puci din iulie 2016 şi perspectiva executării unora dintre presupuşii responsabili au avut darul de a şoca şi indigna capitalele occidentale.

În fine, Consiliul European de la Bruxelles[57] din decembrie 2004 a fost cel care a dat undă verde Turciei şi Croaţiei pentru începerea negocierilor. În iunie 2005 Comisia prezintă o propunere-cadru a negocierilor de aderare, privind metodele şi principiile de negociere, în conformitate cu concluziile Consiliului de la Bruxelles, iar în octombrie 2005 are loc prima reuniune interguvernamentală UE-Turcia. După începerea oficială a negocierilor, agenda a fost dominată de problema, în continuare nerezolvată, a extinderii, de către partea turcă, a uniunii vamale cu UE şi pentru ţările care au aderat în 2004 şi, în mod special, în raport cu Republica Cipru. Capitolele suplimentare incluse pentru Turcia, comparativ cu cele negociate de ţările din Europa Centrală şi de Est (31 de capitole negociate pentru acestea din urmă, 35 pentru Turcia), se referă, printre altele, la sistemul judiciar şi drepturile fundamentale şi siguranţa alimentară. Un impediment important în calea progresului procesului de aderare rămâne însă refuzul Ankarei de a aplica Protocolul Adiţional al Acordului de la Ankara în ceea ce priveşte Republica Cipru. Turcia condiţionează aplicarea prevederilor de eventualitatea în care UE va accepta să întreţină relaţii cu Republica Ciprului de Nord (nerecunoscută pe plan internaţional decât de Turcia).[58] În septembrie 2005, Consiliul pentru Afaceri Generale şi Relaţii Externe (CAGRE) a înştiinţat Turcia că trebuie să recunoască Ciprul pe durata negocierilor şi să îşi deschidă porturile şi aeroporturile pentru navele şi aeronavele cipriote, în caz contrar riscând suspendarea negocierilor. Acest avertisment s-a concretizat în decembrie 2006, când Consiliul European a

[56] Consiliul European de la Copenhaga, 2002, Concluziile Preşedinţiei pot fi consultate accesând pagina oficială a Consiliului: http://www.consilium.europa.eu/en/home/.
[57] Consiliul European de la Bruxelles, 2004, Concluziile Preşedinţiei pot fi consultate la: http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/83201.pdf.
[58] Călin Felezeu, Radu Gabriel Safta, *op. cit.*, p.149.

hotărât sistarea negocierilor asupra a opt capitole după ce autorităţile turce au refuzat să aplice Protocolul Adiţional în cazul Ciprului.[59]

Cu toate că nu sunt acceptabile din punct de vedere moral, standardele duble au fost mereu şi, cel mai probabil, vor continua să fie o realitate inconturnabilă a relaţiilor internaţionale. Pornind de la această premisă, ce erodează puterea normativă a Uniunii Europene, poate că nu ar fi tocmai greu de demonstrat că UE stabileşte criterii şi condiţii mai greu de atins pentru candidaţii actuali, iar opiniile legate de aderarea prematură a României şi Bulgariei, care continuă să fie vizate de MCV, contribuie la alimentarea reticenţei anumitor state faţă de perspectiva extinderii. Cu alte cuvinte, interdependenţa economică al cărei liant este piaţa unică nu este suficientă pentru a asigura integrarea în comunitatea europeană de valori. Iar acelaşi lucru este valabil şi în cazul Turciei, care are deja o puternică legătură economică cu Uniunea Europeană. Aceasta este cel mai important partener comercial al Turciei, având o pondere de 40% în relaţiile comerciale turce. De asemenea, în ultimii ani, peste 70% din investiţiile străine directe în Turcia au provenit din UE.[60]

Până acum, în negocierile cu Turcia au fost deschise 16 capitole, dar doar unul dintre acestea a fost închis în mod provizoriu (Capitolul 25, referitor la Ştiinţă şi cercetare), în timp ce majoritatea celor rămase sunt blocate: opt de către Consiliu începând din 2006, cinci de către Franţa începând din 2007, iar nouă de către Cipru începând din 2009. Cel mai recent capitol de negociere a fost deschis în iunie 2016, fiind vorba de Capitolul 33, referitor la Dispoziţiile financiare şi bugetare. Cu privire la Uniunea Vamală, Turcia a ameninţat cu suspendarea acesteia în cazul în care UE va merge mai departe cu acordul de liber-schimb cu SUA (TTIP), în prezent în curs de negociere (deşi cu şanse mici de concretizare după câştigarea alegerilor prezidenţiale americane de către republicanul Donald Trump), fără includerea şi protejarea intereselor Ankarei[61]. La fel de adevărat este şi faptul că statutul de stat-candidat care negociază nu atrage după sine obligaţia Uniunii Europene de a şi finaliza pozitiv procesul, prin aderarea efectivă a ţării respective.

Pe de altă parte, în condiţiile în care perspectivele aderării au devenit din ce în ce mai reale, opoziţia faţă de Turcia a fost bazată pe faptul că ţara ridică provocări la adresa proiectului

[59] Consiliul European a confirmat decizia în acest sens adoptată de CAGRE la 11 decembrie 2006; textul integral al comunicatului de presă CAGRE poate fi consultat la: http://europa.eu/rapid/press-release_PRES-06-352_en.htm?locale=en.

[60] Cifre disponibile in infograficul „Turkey on the path towards the EU", ce poate fi consultat la: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/turkey/20160122-turkey-factograph.pdf.

[61] Agerpres, „Turcia ar putea îngheţa uniunea vamală cu UE din cauza acordului de liber schimb al blocului comunitar cu SUA", accesat la 20.08.2016, disponibil la: http://www.agerpres.ro/externe/2014/11/05/turcia-ar-putea-ingheta-uniunea-vamala-cu-ue-din-cauza-acordului-de-liber-schimb-al-blocului-comunitar-cu-sua-15-09-25.

european, date fiind ambiguităţile legate de caracterul său „european". Din punct de vedere geografic, Turcia este şi, în acelaşi timp, nu este un stat european.[62] „Este, pentru că teritoriul său este ca o pasarelă între două continente (...) legată de Europa până la Strâmtoarea Bosfor şi cu cel mai mare oraş al Turciei, Istanbul, care este unul dintre cele mai mari oraşe europene"[63]. Şi, în acelaşi timp, nu este o ţară europeană în adevăratul sens al cuvântului pentru că „cea mai mare parte a teritoriului său este în Asia – Anatolia asiatică reprezintă 82% din teritoriul turc, iar capitala ţării, Ankara, se află de asemenea în Asia"[64].

În ciuda faptului că putem susţine că şi condiţionalitatea aderării s-a dezvoltat în mod spectaculos pe fondul extinderii spre est, depăşind cu mult condiţiile sentimentului european spcificate în articolul 49 al TUE şi chiar principiile de la articolul 6 alineatul (1), în spiritul transguvernamentalismului intensiv, „europenitatea" Turciei a fost adesea pusă la îndoială şi invocată drept pretext pentru prelungirea negocierilor. În special de fostul preşedinte francez Nicolas Sarkozy şi cancelarul german Angela Merkel[65]. Conservatorii germani au fost cei care au lansat conceptul „Parteneriatului Strategic Turcia-UE", menit să înlocuiască aderarea cu o formă de colaborare aprofundată doar în domeniile economic şi de securitate. Ei, dar nu numai, au apreciat că modelul democratic turc, geografia, istoria şi mentalitatea politicienilor săi, dar şi al populaţiei masive, o recomandă ca fiind mai degrabă nepotrivită pentru a deveni un stat membru UE.

Dar, după cum remarcă Iordan Bărbulescu, „dacă UE vrea să sprijine islamismul moderat, trebuie să accepte state ca Turcia, unde islamismul radical nu pare să fi câştigat partida cu democraţia occidentală"[66]. Şi, într-un argument similar formulat de Şerban Cioculescu „dacă Turcia va reuşi să fie admisă în clubul european, UE va demonstra că Islamul nu este o piedică în calea europenizării, metoda kemalistă putând fi considerată astfel un succes cert al modernizării statale şi chiar o potenţială precondiţie pentru democratizare".[67] Însă dacă, de exemplu, „pentru un stat ca România, o modernizare în afara occidentalizării este o imposibilitate practică, geografică, istorică şi culturală"[68], cu siguranţă nu putem emite un verdict la fel de tranşant în cazul Turciei, care are şi alte variante.

---

[62] Adrian Cioroianu, „Turcia – de la *statul-soluţie* la *statul-problemă*", în Şerban Cioculescu, Octavian Manea, Silviu Petre (coord.), *Faţa întunecată a globalizării*, (Bucureşti: Editura RAO, 2016). p. 196.
[63] *Ibidem*.
[64] *Ibidem*.
[65] DW, „Turkey not fit for EU Accession: Sarkozy", accesat la 25.08.2016, disponibil la: http://www.dw.de/turkey-not-fit-for-eu-accession-sarkozy/a-14875593.
[66] Iordan Bărbulescu, *op.cit.*, pp. 273.
[67] Şerban Cioculescu, *Terra Incognita?*, (Bucureşti: Editura Militară, 2010), p. 319.
[68] Mihail E. Ionescu, „Aderarea la NATO – Vehicul al Modernizării", studiu publicat în *Occasional Papers*, nr. 3/2002.

Relativ recent, relaţiile dintre Turcia şi Uniunea Europeană au primit un nou imbold, spărgând cercul vicios al rutinei şi inerţiei ultimilor ani. Forţaţi de împrejurări, în prezent cei doi actori par să îşi pună o serie de întrebări comune, printre care cea legată de aşa-numitul Stat Islamic şi ameninţarea terorismului, pe de o parte, şi gestionarea eficientă a crizei refugiaţilor, pe de altă parte. Pe fondul acestor preocupări presante şi ca urmare a primului summit UE-Turcia din 29 noiembrie 2015, liderii europeni au decis să aloce Ankarei fonduri suplimentare pentru gestionarea fluxului de migranți, consolidarea unei cooperări prin intermediul Europol și Frontex, precum şi deschiderea a două noi capitol de negociere pentru aderarea Turciei la UE (Capitolul 17 în decembrie 2015 şi Capitolul 33 în iunie 2016). De asemenea, în concluziile summitului respectiv erau menţionate reuniuni regulate la nivel înalt, extinderea dialogului în privinţa cooperării energetice şi consolidarea Uniunii Vamale. Toate acestea au condus la semnarea la 18 martie 2016 a unui acord între UE şi Turcia menit să reducă numărul de solicitanţi de azil care sosesc în Europa. Cea mai importantă prevedere a acordului se referea la returnarea către Turcia a tuturor migranților care pleacă din această țară în direcția Greciei și preluarea de către statele blocului comunitar a unui număr echivalent de migranți direct din Turcia. Potrivit celui mai recent raport de progres privind implementarea acordului, din decembrie 2016, acesta produce rezultate şi, în ciuda a numeroase provocări restante, a condus la o „reducere considerabilă a numărului de tentative de traversare a Mării Egee şi a deceselor produse pe mare" de la semnarea sa.[69] În cadrul acordului, UE s-a angajat să îşi dubleze pachetul de ajutor, la 6 miliarde de euro, destinat celor circa trei milioane de refugiaţi aflaţi deja în Turcia.

Totodată, Ankarei i s-a promis grăbirea procesului de liberalizare a regimului vizelor pentru cetăţenii turci, care, teoretic, ar fi trebuit să poată călători fără vize în spaţiul Schengen până la finele lui 2016, cu condiţia implementării depline a acordului şi a parcurgerii unei foi de parcurs cu condiţii tehnice.[70] Acest scenariu nu s-a concretizat, dat fiind că Turcia nu a reuşit să îndeplinească toate aceste condiţii tehnice, cu precădere cele referitoare la legislaţia sa antiteroristă, astfel încât aceasta să nu poată fi folosită pentru a elimina în mod discreţionar voci critice la adresa regimului din rândul profesorilor, avocaţilor, jurnaliştilor şi al opozanţilor

[69] Comisia Europeană, „Fourth Report on the Progress made in the implementation of the EU Turkey Statement", accesat la 20.12.2016, disponibil la: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20161208-4th_report_on_the_progress_made_in_the_implementation_of_the_eu-turkey_statement_en_0.pdf.

[70] Concluziile reuniunii la vârf pot fi consultate accesând: http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/11/29-eu-turkey-meeting-statement/; Textul declaraţiei comune UE-Turcia date publicităţii după reuniunea din 18 martie 2016 poate fi consultat accesând: http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/03/18-eu-turkey-statement/.

politici. În context, trebuie să ţinem cont de faptul că lupta împotriva terorismului a căpătat o nouă valenţă în Turcia după ce aceasta s-a confruntat în octombrie 2015 cu cel mai grav incident terorist din istoria modernă a ţării, imputat Statului Islamic.[71] A urmat un an 2016 presărat cu numeroase incidente teroriste, dintre care cele mai grave au avut loc în iunie (trei atacatori sinucigași au atacat zona de sosiri a aeroportului internațional Atatürk din Istanbul; 47 de persoane au murit și alte 239 au fost rănite) şi în decembrie (un dublul atentat cu bombă la Istanbul s-a soldat cu cel puțin 29 de morți, majoritatea polițiști, și 166 de răniți).[72] Mai mult, tentativa de lovitură de stat militară ce a vizat regimul Erdoğan în vara anului 2016 a suscitat o serie de măsuri represive draconice din partea autorităţilor (zeci de mii de demiteri şi arestări în rândul armatei, poliţiei, presei şi al mediului academic). Ca urmare a acestei situaţii, Parlamentul European a cerut la 24 noiembrie 2016 suspendarea negocierilor de aderare cu Turcia, printr-o rezoluţie fără caracter obligatoriu. Eurodeputaţii au solicitat Comisiei Europene și guvernelor naționale să „înghețe temporar" procesul de aderare al Turciei.[73] Decizia privind o eventuală suspendare este însă de competența Comisiei Europene, instituția care conduce negocierile cu Ankara. Deși fără impact juridic, votul Parlamentului European a amplificat tensiunile dintre Turcia și Uniunea Europeană.

Pe de altă parte, încă din martie, acordul privind migraţia a fost denunţat de numeroase ONG-uri internaţionale, precum Human Rights Watch sau Amnesty International, pentru contrazicerea unor principii fundamentale privind dreptul de a solicita azil şi protecţia împotriva expulzării în masă.[74] Un aspect problematic este că, deşi Turcia a ratificat Convenţia de la Geneva privind statutul refugiaţilor din 1951, este singura ţară din lume care aplică o limitare geografică, astfel încât numai europenii pot obţine statutul de refugiat acolo. De asemenea, aplicarea exclusivă a acordului pentru refugiaţii sirieni, care reprezintă circa 40% dintre migranţii care sosesc în Europa, este o limitare clară, ce defavorizează alte grupuri vulnerabile, precum migranţii de origine irakiană sau afghană. Astfel, nu putem să nu remarcăm că, cel puţin la prima vedere, această reenergizare a negocierilor de aderare nu are nicio legătură cu eforturile

[71] The Washington Post, „Turkey mourns after worst terrorist attack in its modern history", consultat la 25.08.2016, disponibil la: https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2015/10/12/turkey-mourns-after-worst-terrorist-attack-in-its-modern-history/.
[72] Agerpres, „Cele mai grave atacuri armate și atentate teroriste din Europa (cronologie 2016)", consultat la 22.12.2016, disponibil la: https://www.agerpres.ro/flux-documentare/2016/12/19/cele-mai-grave-atacuri-armate-si-atentate-teroriste-din-europa-cronologie-2016--23-49-28.
[73] Agerpres, „Parlamentul European cere suspendarea negocierilor de aderare cu Turcia", consultat la 28.12.2016, disponibil la: http://www.agerpres.ro/externe/2016/11/24/alerta-parlamentul-european-cere-suspendarea-negocierilor-de-aderare-cu-turcia-13-26-29.
[74]Human Rights Watch, „EU/Turkey: Mass, Fast-Track Returns Threaten Rights", accesat la 25.08.2016, disponibil la: https://www.hrw.org/news/2016/03/08/eu/turkey-mass-fast-track-returns-threaten-rights.

de europenizare ale Turciei, fiind în schimb vorba de interese pragmatice, ancorate în realism politic.

Conform Eurobarometrului Standard din primăvara anului 2016, 34% dintre turci aveau încredere în Uniunea Europeană (faţă de media UE28 de 33%) şi aproape jumătate dintre ei (49%) aveau o imagine pozitivă despre aceasta (faţă de media UE28 de 34%). Turcii asociază Uniunea Europeană în primul rând cu prosperitatea economică şi libera circulaţie a persoanelor în spaţiul comunitar.[75] Sentimentele ambivalente ale cetăţenilor turci faţă de perspectiva aderării ţării lor la Uniunea Europeană puteau fi uşor observate în rezultatele Eurobarometrul Standard publicat în primăvara anului 2015. Potrvit acestuia, doar 33% dintre respondenţi considerau că aderarea Turciei la proiectul european ar fi fost un lucru bun (40% considerau contrariul). În acelaşi timp, 55% dintre turci erau de părere, luând toate aspectele în calcul, că ţara lor ar avea de beneficiat de pe urma integrării în Uniunea Europeană (faţă de 36% cu vederi opuse).[76] Un alt sondaj de opinie, publicat în octombrie 2015 de Pew Research Center, releva o tendinţă consolidată în ultimii ani potrivit căreia, în ciuda faptului că turcii nu priveau într-un mod tocmai favorabil Uniunea Europeană, majoritatea acestora (55%) îşi doreau ca ţara lor să devină membră a acestei organizaţii, în timp ce 32% se opuneau acestei perspective.[77] Pe de altă parte, majoritatea turcilor considerau că ţara lor merită mai mult respect pe plan global, în timp ce sentimentul la adresa marilor puteri era predominant negativ (în mod special faţă de Rusia şi Iran, dar şi faţă de China şi SUA).[78] Se prea poate ca în mentalul cetăţeanului turc amintirea Tratatului de la Sèvres, care nega practic, după încheierea primei conflagraţii mondiale, însăşi existenţa statală a Turciei, să fie încă prezentă, complementată de nostalgia după măreţia şi puterea fostului Imperiu Otoman.

Totuşi, atât timp cât disputa cu Cipru, pe care Turcia refuză să îl recunoască ca stat independent, va rămâne nerezolvată, perceperea acordului privind migraţia drept un mare succes ar putea fi exagerată. La fel cum deschiderea precedentului capitol de negociere – referitor la politica regională – în urmă cu trei ani nu a avut practic niciun impact asupra dinamicii relaţiilor UE-Turcia, şi deschiderea Capitolului 33 din acest an pare a avea mai degrabă o valoare simbolică, în contextul în care deschiderea unor capitole mai relevante,

[75] Site-ul Comisiei Europene, Eurobarometrul Standard 85, accesat la 22.12.2016, disponibil la: http://ec.europa.eu/COMMFrontOffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/STANDARD/surveyKy/2130.
[76] Eurobarometrul Standard 83, accesat la 22.12.2016, disponibil la: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb83/eb83_publ_en.pdf.
[77] Pew Research Center, „Deep Divisions in Turkey as Election Nears", accesat la 25.08.2016, disponibil la: http://www.pewglobal.org/2015/10/15/deep-divisions-in-turkey-as-election-nears/.
[78] *Ibidem*.

precum cele referitoare la justiţie, drepturile omului sau energie continuă să fie blocate de Cipru. Mai mult, deschiderea oricărui nou capitol de negociere îşi pierde automat din relevanţă atât timp cât acesta nu poate fi oricum închis din acelaşi motiv. Chiar şi o încheiere cu succes a tuturor capitolelor de negociere nu ar putea reprezenta o garanţie totală a integrării, dat fiind că tratatul de aderare bilateral trebuie ratificat de toate statele membre, inclusiv Cipru şi Grecia. Fără îndoială că o soluţionare a chestiunii cipriote ar avea rolul unui eveniment transformator într-o regiune tulburată şi nesigură, insuflând totodată un elan considerabil relaţiei UE-Turcia.

4. Argumente pro şi contra aderării

Înainte de prezentarea unor argumente *pro* şi *contra* legate de aderarea Turciei la Uniunea Europeană, considerăm utilă o scurtă trecere în revistă a poziţiilor unora dintre statele-cheie din interiorul UE, cu capacitatea de a influenţa perspectivele de alăturare ale Turciei la marea familie europeană. Se impune însă punctat, sub forma unei remarci generale, că susţinerea statelor membre ale Uniunii Europene în raport cu aderarea Turiciei este divizată şi nu cu necesitate consecventă. De asemenea, cel puţin în ultimul an, forţa crescândă a mişcărilor politice antiimigraţie şi antiextindere, potenţate de un populism nativist, din multe state membre a devenit un obstacol structural în calea aspiraţiilor europene ale Turciei. Astfel, după cum remarcă George Angliţoiu, „candidatura Turciei beneficiază de sprijinul Olandei, Spaniei, Italiei, dar mai ales al Marii Britanii. După cum lesne se poate observa niciunul dintre aceste state nu are o minoritate turcă semnificativă precum în cazul Germaniei turco-sceptice”[79].

Este interesantă explicaţia lui Angliţoiu pentru sprijinul britanic acordat candidaturii Turciei, pe care îl consideră în linie cu strategia eurosceptic-suveranistă a Londrei, ce persistă indiferent de culoarea partidului de guvernământ. „Odată cu aderarea Turciei, Regatul Unit poate fi sigur că integrarea europeană nu va putea merge mai departe spre un scenariu federalist supranaţional de tipul Statelor Unite ale Europei, ci va rămâne o formă superioară de liber-schimbism cu efecte negative minime la adresa suveranităţii de stat”[80]. Într-un alt punct de vedere, Călin Felezeu şi Radu Gabriel Safta scriu însă că Marea Britanie, după guvernele succesive laburiste conduse de Tony Blair, care au susţinut puternic candidatura Turciei, tinde să devină mai rezervată, în conformitate cu doctrina conservatoare ai cărei exponenţi sunt Gordon Brown şi David Cameron.[81] O ipoteză infirmată însă la finele lui 2014 de fostul premier

[79] George Angliţoiu, „Dilema europenizării Turciei: Acceptarea în Uniunea Europeană sau rezistenţă prin Neo-Otomanism”, în George Angliţoiu (coord.), *op.cit.*, pp. 98-132.
[80] *Ibidem*.
[81] Călin Felezeu, Radu Gabriel Safta, *op. cit.*, pp. 150-151.

David Cameron, care reitera, cu ocazia unei vizite oficiale la Ankara, că îşi menţine sprijinul pentru aspiraţiile de integrare europeană ale Turciei, în conformitate cu poziţia tradiţională a Marii Britanii din acest dosar.[82] O altă explicaţie pentru sprijinul britanic se leagă de politica de aliniere strategică în marile dosare de politică externă a Marii Britanii cu Statele Unite ale Americii, un alt susţinător ferm al candidaturii turceşti. Oarecum ironic, chiar şi după *Brexit,* Marea Britanie pare să sprijine în continuare parcursul european al Turciei.[83]

Dintre opozante se remarcă Germania şi Franţa, în cazul acestui binom înregistrându-se, potrivit sondajelor de opinie, „un turc-scepticism funciar, doar 17% (Franţa), respectiv 26% (Germania) din populaţie exprimându-se în favoarea aderării musulmanilor turci la construcţia europeană"[84]. „Germania şi, mai ales, Franţa se opun constant, clasa politică fiind susţinută de o mare parte a opiniei publice"[85], scria şi Şerban Cioculescu, subliniind că opoziţia faţă de primirea acestei ţări s-a intensificat în perioada 2006-2008. Şi aceasta în contextul în care înaintea Angelei Merkel, guvernul condus de cancelarul Gerhard Schröder a susţinut puternic candidatura Turciei. Angela Merkel şi conservatorii germani, înaintea preluării puterii, au fost cei care au propus, referitor la aderarea Turciei la UE, conceptul „Parteneriatului Strategic Turcia-UE", menit să înlocuiască aderarea cu o formă de colaborare extinsă şi strategică care să vizeze exclusiv domeniile economic şi de securitate.[86] „Germania, dar mai ales Franţa, în raport cu aderarea Turciei la UE au amplasat ca un concept central *capacitatea de absorbţie* a Uniunii Europene, concept care, prin dimensiunile sale sociale, instituţionale şi financiare, tinde să ofere argumente împotriva unor noi extinderi ale UE şi mai ales a candidaturii turce"[87]. Pe fondul crizei migranţilor însă, Merkel şi-a exprimat în octombrie 2015, la capătul unei întâlniri cu preşedintele turc Erdoğan, sprijinul pentru revigorarea negocierilor de aderare cu Turcia, într-o mostră de *realpolitik*.[88] Totuşi, Germania a avertizat că UE nu se va lăsa „şantajată" de Turcia cu acordul semnat în martie în problema liberalizării regimului vizelor pentru cetăţenii acesteia, mai ales în contextul măsurilor represive, apreciate în anumite capitale europene drept

[82] The Telegraph, „David Cameron: I still want Turkey to join EU, despite migrant fears", consultat la 05.09.2016, disponibil la: http://www.telegraph.co.uk/news/politics/david-cameron/11283924/David-Cameron-I-still-want-Turkey-to-join-EU-despite-migrant-fears.html.
[83] Politico, „Boris Johnson: UK will help Turkey join the EU", accesat la 30.09.2016, disponibil la: http://www.politico.eu/article/boris-johnson-uk-will-help-turkey-join-the-eu/.
[84] George Anglițoiu, *art.cit.*, *op.cit.*
[85] Şerban Cioculescu, *op.cit.*, p. 309.
[86] Călin Felezeu, Radu Gabriel Safta, *op. cit.*, p. 150.
[87] *Ibidem*, p. 151.
[88] EUObserver, „Merkel pushes for Turkey EU membership talks", consultat la 07.09.2016, disponibil la: https://euobserver.com/enlargement/130735.

disproporţionate, adoptate de autorităţile turce în replică la tentativa de lovitură de stat împotriva regimului Erdoğan.[89]

Ţările nordice sunt în general reticente faţă de perspectivele de aderare ale Turciei, iar noii membri UE, din 2004 şi 2007, au atitudini care variază de la sprijin (după cum este cazul României) la opoziţie totală şi deschisă (Republica Cipru şi Grecia).[90] Grecia, mai ales din cauza problemei cipriote, utilizează procesul de aderare a Turciei la UE ca o modalitate de apărare a propriilor interese şi de rezolvare a diferendelor istorice. Pe fondul presiunilor din partea UE şi a SUA, Atena şi-a modificat însă poziţia în ultimii ani, părând să accepte ipoteza potrivit căreia diferendele bilaterale vor fi mai uşor de rezolvat după ce Turcia va deveni membră a Uniunii Europene. După cum menţionam în secţiunea anterioară, o soluţionare a problemei cipriote ar aduce un plus de stabilitate într-o regiune cuprinsă de haos şi nesiguranţă, insuflând în acelaşi timp un avânt considerabil relaţiei UE-Turcia.

În ceea ce priveşte România, care este legată printr-un parteneriat strategic de Turcia[91], aceasta „sprijină o politică a *uşilor deschise* pentru statele care au voinţa şi capacitatea de a îndeplini criteriile presupuse de extinderea UE”[92]. Şerban Cioculescu consideră că „viitorul Turciei este decisiv pentru raportarea României la regiunile Mării Negre şi Orientului Mijlociu Extins”, dar şi că „sprijinul dat de România va fi mereu condiţionat de avansarea reformelor sociopolitice pe calea integrării europene”[93]. Amintind de susţinerea constantă a Turciei pentru integrarea României în UE şi NATO, acelaşi autor punctează faptul că „prin relaţia specială cu Turcia, România îşi va putea defini un profil strategic axat deopotrivă pe Marea Neagră şi pe Orientul Mijlociu Extins”[94], adăugând ulterior că „interesele comune ale Bucureştiului şi Ankarei sunt clare şi bine cunoscute: pace şi securitate în spaţiul european, euroatlantic şi în vecinătăţi, extinderea UE şi a NATO, blocarea proliferării nucleare şi a terorismului, blocarea tendinţei de fragmentare a statelor (*sindromul Kosovo*), aşadar ambele au poziţii pro-statu-quo”[95].

---

[89] The Independent, „Germany says EU 'will not be blackmailed' as Turkey threatens to ditch refugee deal over visa-free travel”, accesat la 07.09.2016, disponibil la: http://www.independent.co.uk/news/world/europe/germany-eu-will-not-be-blackmailed-turkey-threatens-ditch-refugee-deal-visa-free-travel-erdogan-a7168536.html.

[90] Călin Felezeu, Radu Gabriel Safta, *op. cit.*, p. 151.

[91] Potrivit site-ului MAE, Declaraţia Comună a Parteneriatului Strategic dintre România şi Republica Turcia a fost semnată cu ocazia vizitei de stat în Republica Turcia a Preşedintelui României, Traian Băsescu (12-13 decembrie 2011).

[92] Site-ul MAE, „Politica de Extindere a UE”, accesat la 10.09.2016, disponibil la: http://www.mae.ro/node/1530.

[93] Şerban Cioculescu, *op.cit.*, p. 318.

[94] *Ibidem*.

[95] *Ibidem*, p. 324.

Pe de altă parte, George Angliţoiu avertizează asupra posibilelor efecte negative ale aderării Turciei pentru România. „Ar fi vorba de fondurile alocabile în cadrul perspectivelor financiare, Bucureştiul fiind deja cel mai mare beneficiar nominal din istoria integrării europene, perspectiva roză a perioadei postaderare putând fi însă influenţată negativ în termeni radicali de rapiditatea procesului de negocieri cu Turcia, întrucât nimeni nu poate garanta României un tratament preferenţial dincolo de retorica diplomatică”[96]. De asemenea, Angliţoiu apreciază că „aderarea Turciei ar reduce semnificativ importanţa geopolitică şi geostrategică a României, având în vedere atât extinderea Uniunii Europene pe continentul asiatic, cât şi urgenţele de securitate implicite din cauza vecinătăţilor sale problematice”[97]. În orice caz, România sprijină aspiraţiile europene ale Turciei prin Politica de Vecinătate şi Sinergia Mării Negre – o iniţiativă strategică de cooperare sectorială, pe cinci domenii principale: mediu, energie, transport, securitate şi democraţie –, considerând Turcia drept o punte de legătură între bazinul extins al Mării Negre şi cel al Mării Mediterane. Totodată, relaţiile economice bilaterale se înscriu pe o linie constant ascendentă.

Raportul de evaluare privind negocierile de aderare ale Turciei la Uniunea Europeană, publicat anual de Comisia Europeană, arată că şi în 2016 această ţară a rămas un partener-cheie al Uniunii şi aminteşte că „UE a condamnat cu fermitate şi promptitudine tentativa de lovitură de stat de la 15 iulie 2016, ce a reprezentat un atac direct la adresa democraţiei din Turcia, şi şi-a exprimat solidaritatea faţă de autorităţile democratice turce”[98]. De asemenea, raportul notează că cele două părţi şi-au intensificat în ultimul an cooperarea în domeniile combaterii terorismului şi al migraţiei, precum şi în zonele energiei, economiei şi comerţului bilateral. Pe de altă parte, documentul conţine un apel la autorităţile turce de a răspunde în mod proporţional, prin respectarea legii şi în conformitate cu standardele internaţionale acţiunilor ce au vizat înlăturarea regimului Erdoğan. Guvernul turc a decretat starea de urgenţă la 20 iulie 2016 pentru trei luni (prelungită la 3 octombrie pentru încă trei luni) şi a suspendat temporar aplicarea Convenţiei Europene a Drepturilor Omului.[99]

Alte aspecte îngrijorătoare, conform textului raportului, sunt că ritmul reformelor structurale a fost afectat de confruntări politice şi că parlamentul turc a adoptat o serie de legi în domeniul statului de drept şi al drepturilor fundamentale ce contravin standardelor europene.

[96] George Angliţoiu, *art.cit.*, *op.cit.*
[97] *Ibidem*.
[98] Comisia Europeană, Turkey 2016 Report, accesat la 28.12.2016, disponibil la: http://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2016/20161109_report_turkey.pdf.
[99] *Ibidem*.

Totodată, Comisia Europeană avertizează că în cursul anului 2016 au fost înregistrate regrese importante în ceea ce priveşte libertatea de exprimare din ţară. „O aplicare selectivă şi arbitrară a legii, în special a prevederilor legate de securitatea naţională şi lupta împotriva terorismului, are un impact negativ asupra libertăţii de exprimare”[100]. Păstrând nota, în raportul său publicat în 2016 privind libertatea presei în lume, organizaţia neguvernamentală Freedom House nota că „libertatea presei s-a deteriorat într-un ritm alarmant în 2015 în Turcia”. Potrivit textului, guvernul, controlat de partidul AKP al preşedintelui Recep Tayyip Erdoğan, s-a folosit în mod agresiv de codul penal şi de legislaţia antiterorism pentru a pedepsi relatarea critică la adresa regimului, în timp ce jurnaliştii s-au confruntat cu violenţe şi intimidări crescânde din partea statului şi a altor actori nestatali.[101]

Argumente pro

La nivel geostrategic, Şerban Cioculescu identifică patru motive pentru care Turcia poate fi considerată un actor esenţial pentru întreaga regiune extinsă a Mării Negre.[102] În primul rând, Turcia controlează singura cale de acces în bazinul acestei mări, prin cele două strâmtori – Bosfor şi Dardanele. În al doilea rând, potrivit aceluiaşi autor, Turcia deţine o poziţie pivotală, jucând rolul unei punţi de legătura între Balcani, Orientul Mijlociu şi Asia Centrală, asigurând comunicarea, schimburile şi interacţiunile între aceste regiuni. De asemenea, prin Turcia se asigură conexiunea terestră între Marea Neagră şi Marea Mediterană. În al treilea rând, Turcia este un stat membru NATO, având a doua forţă militară din cadrul Alianţei, după SUA, şi fiind parte a comunităţii europene şi euroatlantice de securitate. Este una dintre cele cinci ţări membre NATO în care Alianţa a detaşat arsenal nuclear, iar faptul că este predominant populat de musulmani sunniţi are şi o semnificaţie aparte. Mai exact, se demonstrează că şi un stat musulman, dar organizat în mod laic, poate crea un sistem politic democratic şi o societate modernă. În al patrulea rând, raportat la populaţia sa de circa 80 de milioane de locuitori, este al treilea ca mărime dintre statele europene (după Federaţia Rusă şi Germania), iar în cazul aderării la UE ar fi al doilea, devansat doar de Germania (cu mai puţin de un milion), cu potenţial de a o depăşi clar în următorii cinci ani[103]. În plan mai general, putem invoca

[100] *Ibidem*.
[101] Textul raportului „Freedom of Press 2016” poate fi consultat accesând: https://freedomhouse.org/report/freedom-press/freedom-press-2016.
[102] Şerban Cioculescu, *op.cit.*, pp. 307-309.
[103] Site-ul CIA, „The World Factbook”, clasamentul integral la nivelul lunii iulie 2016 este disponibil la: https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2119rank.html#tu.

demersurile constante şi realizările Ankarei pe linia asumării şi implementării *acquis-ului* comunitar, mai ales în privinţa standardelor democratice, egalităţii în faţa justiţiei indiferent de etnie, religie ori sex, abolirii torturii şi a pedepsei cu moartea, îmbunătăţirii tratamentului la adresa minorităţii kurde independentiste, creşterii controlului civil asupra sectorului de securitate, etc.[104]

Un al cincilea motiv relevă complexitatea intrinsecă a statului şi a societăţii turceşti, nefiind niciun argument pro, dar nici contra aderării. Mai precis, spune Cioculescu, „din cauza amplasării geografice la o răscruce a complexelor de securitate regionale şi la răscrucea unor civilizaţii străvechi, statul turc cunoaşte multiple tentaţii în domeniul politicii externe, în sensul că elitele sale politice şi militare sunt scindate adesea în legătură cu linia de urmat: calea integrării europene şi a orientării către Vest, calea panturcismului central-asiatic sau calea implicării ca putere regională în Orientul Mijlociu"[105]. În această regiune, Israelul era practic singurul stat prieten şi partener strategic al Ankarei, dar relațiile dintre cele două state s-au deteriorat considerabil din 2010, când nouă pasageri turci au fost uciși în urma unui raid efectuat de un comando israelian asupra unei flotile cu ajutor umanitar cu destinaţia Fâşia Gaza. La finalul lui 2015, pe fondul răcirii relaţiilor cu Moscova, preşedintele Recep Tayyip Erdoğan, într-un triumf al logicii realiste asupra argumentelor de natură emoţională, anunţa că îşi doreşte o reconciliere cu Israelul, explicând că o astfel de evoluţie ar fi în interesul întregii regiuni.[106] Şi, am putea adăuga, în interesul Uniunii Europene şi al Statelor Unite ale Americii. La finalul lunii iunie 2016, Turcia şi-a reluat legăturile diplomatice cu Israelul.

Aflate într-un declin relativ în ultimii ani în mare parte din cauza opiniilor divergente din conflictul sirian, relaţiile ruso-turce s-au deteriorat brusc după doborârea unui avion rusesc Russian SU-24 de către un avion turc F-16 în Siria, la 24 noiembrie 2015, atingând cel mai modest nivel de după încheierea Războiului Rece. În septembrie 2015, Rusia a intervenit militar în sprijinul regimului al-Assad, iar Turcia s-a găsit în tabăra opusă şi nu a mai durat mult până când cele două foste mari rivale istorice s-au aflat în pragul unui conflict armat. Preşedintele rus Vladimir Putin a vorbit atunci despre un „cuţit în spate" înfipt de fostul său aliat regional Recep Tayyip Erdoğan.[107] Între timp însă, după ce preşedintele Erdoğan a transmis scuze oficiale Kremlinului pentru doborârea avionului rusesc, punând incidentul pe seama unei

[104] George Angliţoiu, *art.cit., op.cit.*
[105] Şerban Cioculescu, *op.cit.*, p. 308
[106] Radio România Actualităţi, „Turcia îşi doreşte o reconciliere cu Israelul", accesat la 15.09.2016, disponibil la: http://www.romania-actualitati.ro/turcia_isi_doreste_o_reconciliere_cu_israelul-84312.
[107] BBC News, „Turkey downing of Russia jet 'stab in the back' – Putin", consultat la 15.09.2016, disponibil la: http://www.bbc.com/news/world-middle-east-34913173.

conspiraţii externe, relaţiile dintre cele două state s-au ameliorat progresiv şi au culminat cu semnarea acordului energetic privind Turkish Stream în octombrie 2016.[108] Cele două rămân însă pe poziţii diametral opuse şi aparent ireconciliabile cu privire la conflictul în curs din Siria şi, mai ales, la viitorul preşedintelui Bashar al-Assad. În acelaşi timp, rămâne de văzut ce impact va avea asupra relaţiilor bilaterale ruso-turce asasinarea, la 19 decembrie, a ambasadorului rus la Ankara, imputată de autorităţi organizaţiei conduse de clericul turc autoexilat Fethullah Gülen (aceeaşi care ar fi fost responsabilă şi de doborârea avionului rusesc). Asasinatul lui Karlov, primul asasinat al unui diplomat rus sau sovietic în străinătate după mai bine de un secol, a șocat opinia publică în Rusia şi a evidențiat prețul mare pe care Moscova l-a plătit pentru intervenția sa în Siria.

Un alt aspect extrem de important, ancorat în *geopolitică*, ţine de „situarea Turciei în apropierea atât a surselor energetice vitale din zona Mării Caspice, cât şi a focarelor active de export al terorismului islamist, respectiv al traficului de droguri, persoane şi arme care periclitează securitatea europeană”[109]. Zbigniew Brzezinski considera Turcia un „pivot geopolitic”, a cărui importanţă decurge nu neapărat din puterea sau din motivaţia sa, ci mai degrabă din aşezarea sa sensibilă: „Turcia asigură stabilitate în regiunea Mării Negre, controlează accesul, din această direcţie, în Mediterana, contrabalansează Rusia în Caucaz, încă mai oferă un antidot la fundamentalismul musulman şi serveşte ca punct de sprijin sudic pentru NATO”[110]. Importanţa geopolitică a Turciei este subliniată şi în Strategia Globală a Uniunii Europene lansată în 2016, un document programatic dedicat consolidării rolului de actor global puternic și coerent al UE într-o lume conectată, contestată și complexă.[111]

Această poziţie pivotală a Turciei, ca punte de legătură între Balcani, Orientul Mijlociu şi Asia Centrală, ar permite reducerea dependenţei energetice faţă de Rusia, devenită în ultimii ani o prioritate strategică a Uniunii, precum şi potenţiale acţiuni preventive împotriva unor surse asimetrice de insecuritate pentru UE. „În termeni energetici, Turcia este un perimetru de neocolit pentru multe coridoare energetice (prezente sau viitoare) dintre Europa şi furnizorii săi din Răsărit, precum Rusia, Iran, Irak etc.”[112]. În 2016, Turcia şi Uniunea Europeană au continuat să îşi consolideze cooperarea strategică în sectorul energetic, prin continuarea unui dialog la

[108] Bloomberg, „Russia, Turkey Agree to Build Gas Pipeline Under Black Sea”, accesat la 15.10.2016, disponibil la: http://www.bloomberg.com/news/articles/2016-10-10/russia-turkey-agree-to-build-gas-pipeline-under-black-sea.
[109] George Angliţoiu, *art.cit.*, *op.cit*.
[110] Zbigniew Brzezinski, *Marea Tablă de Şah*, (Bucureşti: Univers Enciclopedic, 2000), p. 60.
[111] Strategia Globală a Uniunii Europene, „Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe”, accesată la 24.12.2016, disponibilă la: https://eeas.europa.eu/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf.
[112] Adrian Cioroianu, *art.cit.*, *op.cit*.

nivel înalt în acest domeniu. Securitatea energetică a devenit o prioritate pe agenda decidenţilor politici europeni de la criza gazului din 2009, survenită pe fondul unei dispute dintre Ucraina şi Rusia, aceasta din urmă întrerupând livrările către Uniunea Europeană. România, care are o dependenţă redusă faţă de livrările externe, nu a avut probleme din această cauză, dar nu acelaşi lucru s-a putut spune despre ţări precum Ungaria sau Bulgaria. „Din punct de vedere geografic, Turcia este situată în apropierea a peste 70% din resursele certe de petrol şi gaze naturale la nivel global”[113].

Pe plan economic, a fost invocată dinamica economiei turce, mai ales după sosirea la putere a AKP, precum şi interesele crescânde de delocalizare şi expansiune, promovate de marile companii din Vest înspre mâna de lucru turcă, ieftină şi calificată. Potrivit Băncii Mondiale, în perioada 2002-2012 incidenţa sărăciei s-a înjumătăţit, iar sărăcia extremă a fost redusă de o manieră şi mai semnificativă. În aceeaşi perioadă, urbanizarea ţării s-a desfăşurat în ritm susţinut, ţara s-a deschis comerţului exterior şi investiţiilor străine, a armonizat multe legi şi regulamente cu standardele Uniunii Europene şi a extins accesul la serviciile publice.[114] Cu toate acestea, evoluţiile interne şi externe de după 2012 suscită îngrijorări cu privire la capacitatea Turciei de a menţine cadenţa progresului. Creşterea economică a dat semne de supraîncălzire (în ultimii cinci ani aceasta a scăzut de la peste 10% la aproximativ 3% din PIB), PIB-ul pe cap de locuitor stagnează din 2007, şomajul este în creştere, iar ritmul reformelor şi-a pierdut din consistenţă. Lobby-ştii turci susţin, printre altele, că Turcia ar fi deja membră *de facto* a Uniunii Europene, date fiind atât calitatea sa de membră a Uniunii Vamale, cât şi faptul că majoritatea comerţului său extern se realizează cu UE.[115] Potrivit raportului de evaluare al Comisiei Europene menţionat anterior, „Turcia este al cincilea cel mai important partener comercial al UE, în timp ce UE este cel mai important partener comercial al Turciei”[116]. În mai 2015, Comisia Europeană şi Turcia au căzut de acord asupra iniţierii unui proces de modernizare şi extindere a Uniunii Vamale, limitată actualmente la comerţul de bunuri şi la câteva domenii orizontale precum drepturile de proprietate intelectuală şi regulile concurenţei. Deloc de neglijat este şi dinamismul demografic pozitiv al populaţiei şi, implicit, al forţei de muncă turce, o tendinţă opusă celei demografice generale la nivel de UE. O mare parte a acestei forţe de muncă îşi desfăşoară activitatea în sectorul agricol, o situaţie asemănătoare cu cele din Polonia şi România.

[113] Tamas Szigetvari, *art.cit.*
[114] Site-ul Băncii Mondiale, Turkey Overview, accesat la 15.10.2016, disponibil la: http://www.worldbank.org/en/country/turkey/overview.
[115] George Angliţoiu, *art.cit.*, *op.cit.*
[116] Turkey 2016 Report.

În plan cultural, este demn de menţionat că peste 74 000 de studenţi turci au beneficiat de mobilităţi de studiu în cadrul UE începând din 2004, iar peste 29 000 de studenţi europeni au mers în Turcia în deplasări similare în aceeaşi perioadă.[117] Pe lângă aspectele pur academice ale mobilităţilor de tip Erasmus, acestea sunt recunoscute ca fiind mijloace excelente de a îndepărta sau diminua bariere culturale, prejudecăţi şi teama de necunoscut în plan social. Este de aşteptat ca, în timp, tinerii care au avut astfel de experienţe să dezvolte o empatie cognitivă care să contribuie la reducerea clivajului cultural postulat de adepţii *orientalismului* sau, mai nou, al *occidentalismului*.

Lovitura de stat eşuată din vara acestui an, ce va fi tratată mai amplu în secţiunea următoare, ar putea fi o binecuvântare disimulată şi o oportunitate de a-şi confirma aspiraţiile europene pentru regimul Erdoğan dacă acesta va alege să nu exploateze criza pentru profitul politic, concentrarea suplimentară a puterii şi consolidarea cultului personalităţii. Într-un mod ce ar putea părea paradoxal la prima vedere, cei mai aprigi duşmani ai regimului de până atunci – opoziţia democratică şi generalii seculari – l-au ajutat pe Erdoğan să surmonteze trădarea foştilor săi aliaţi guleniști şi au salvat democraţia turcă, cu sprijinul masiv al populaţiei. În fine, această situaţie de ansamblu ar putea fi privită şi ca o etapă normală a unui proces de tranziţie dureros, în condiţiile în care „democraţia turcă, încă de la început, a fost o înşiruire de crize politice, ce au îngreunat constant consolidarea democratică în Turcia”[118]. Este adevărat că, în conformitate cu concluziile raportului Comisiei, sub conducerea AKP Turcia poate că a regresat în ultimii ani la capitolele stat de drept, drepturile omului şi libertatea de exprimare, însă, raportat la nivel regional, „asemeni unei insule de stabilitate, Turcia a devenit un sanctuar pentru persoanele care fug din calea terorismului şi a violenţei din regiune”, spunea în august 2015 fostul premier şi artizan al acordului UE-Turcia privind migraţia Ahmet Davutoğlu[119], demis între timp de preşedintele Erdoğan.

Argumente contra

În principal, majoritatea argumentelor împotriva integrării Turciei în Uniunea Europeană, ce pun la îndoială oportunitatea funcţională a acestui pas pentru comunitatea europeană, pe de o parte, şi evidenţiază precaritatea viziunii europeniste a Ankarei, pe de altă

[117] Site-ul Comisiei Europene, infografic „Turkey on the path towards the EU”.
[118] Ali Resul Usul, *Democracy in Turkey*, (New York: Routledge, 2011), p. 143.
[119] Daily Sabah, „Turkey has become a sanctuary for the oppressed, PM Davutoglu says”, accesat la 30.08.2016, disponibil la: http://www.dailysabah.com/politics/2015/08/19/turkey-has-become-a-sanctuary-for-the-oppressed-pm-davutoglu-says.

parte, au mai mult sau mai puţin legătură cu scena politică turcă şi, de regulă, cu personalitatea impredictibilă şi tendinţele autoritariste ale lui Recep Tayyip Erdoğan. Acesta a fost premier vreme de 11 ani înainte de a deveni preşedinte în 2014, şi promovează agenda islamistă a *Partidului Justiţie şi Dezvoltare*, aflat la putere din anul 2002.

La doar doi ani după ce preluaseră puterea, AKP şi liderul său au salutat în 2004 invitaţia oficială a Comisiei Europene adresată Turciei de a începe negocierile de aderare ca fiind o validare a viziunii moderat-islamiste, democratice şi moderne asupra lumii pe care aceştia o aveau. Dar, încă de la început, Erdoğan şi partidul său au trebuit să facă un delicat joc de echilibristică între apartenenţa lor ideologică islamistă şi supervizarea exercitată de Consiliul Naţional de Securitate, gardianul caracterului indivizibil şi secular al republicii, înzestrat cu puteri tutelare negenerate în mod democratic asupra vieţii politice turce. Cu titlul de exemplu, amintim aici că liderii armatei l-au forţat în 1997 să demisioneze pe primul politician islamist devenit premier, Necmettin Erbakan (1996), iar formaţiunea sa politică, Partidul Bunăstării, a fost interzisă un an mai târziu. Întâmplător sau nu, de la publicarea primului său raport de progres, în 1998, Uniunea Europeană a apreciat în mod constant în aceste documente că rolul excepţional pe care armata îl are în cultura politică turcă nu este conform cu standardele europene şi a făcut apel la reforme substanţiale în vederea unei normalizări.

Raportat la aceste evoluţii, anul 1997 a fost unul important şi pentru actualul preşedinte. După ce guvernul Erbakan a fost constrâns să renunţe la putere, pe atunci primarul Istanbulului Recep Tayyip Erdoğan, cu ocazia unui miting favorabil Partidului Bunăstării din care făcea parte, a recitat un poem ce conţinea următorul fragment: „Moscheile sunt cazărmile noastre, domurile căştile noastre, minaretele baionetele noastre, iar credincioşii soldaţii noştri”[120]. Din acest motiv, el a fost inculpat, în conformitate cu prevederile codului penal turc, pentru incitare la ură religioasă şi a fost condamnat la o pedeapsă cu închisoarea de zece luni. Erdoğan a petrecut 120 de zile în spatele gratiilor, şi-a pierdut funcţia de primar al centrului economic, cultural şi istoric al ţării şi dreptul de a mai deţine orice altă funcţie publică[121].

Condiţionalitatea europeană a consolidat mecanismul controlului democratic asupra armatei, dar, după cum aminteşte George Angliţoiu, „până la modificările constituţionale din anul 2010, Şeful Statului Major se situa în afara controlului civil exercitat în orice ţară democratică de către ministrul Apărării, iar deşi primul ministru decidea în dosarele de

[120] BBC News, „Turkey's charismatic pro-Islamic leader”, accesat la 05.10.2016, disponibil la: http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2270642.stm.

[121] Ca urmare a condamnării sale penale, Erdogan nu a putut candida la alegerile câştigate de partidul său în 2002, fiind nevoie de o modificare a Constituţiei pentru ca acesta să poată deveni premier în 2003.

promovare în grad sau de pensionare, tot şefii militar deţineau controlul exclusiv asupra problemelor de personal"[122]. În istoria sa, Turcia s-a confruntat cu trei întreruperi democratice provocate de intervenţii în forţă ale armatei: în 1960, 1971 şi 1980. Cu toate că evenimentele petrecute în 1960 şi 1980 pot fi caracterizate drept lovituri de stat în toată regula, ceea ce s-a întâmplat în 1971 a fost o „lovitură de stat prin memorandum", dat fiind că nu a suspendat constituţia, nu a dizolvat parlamentul şi nu a desfiinţat partidele politice.[123] „Analizând momentele intervenţiei directe a armatei în viaţa politică postbelică turcă, constatăm că ele au coincis cu perioade de profundă criză economică şi de exacerbare a conflictelor sociale în societatea turcă"[124]. Călin Felezeu şi Radu Safta consideră că aceste intervenţii ale armatei au fost oportune şi benefice, dat fiind că „după fiecare intervenţie, armata, inclusiv prin adoptarea a noi constituţii, a permis reluarea vieţii politice şi proceselor democratice"[125].

După lansarea negocierilor de aderare în 2005, procesul de reformă din Turcia a început să dea semne de „oboseală", iar tranziţia democratică a ţării a suferit o lovitură în primăvara lui 2007, când Statul Major al armatei a publicat un mesaj pe site-ul său de internet prin care şi-a exprimat dezacordul ferm faţă de perspectiva ca pe atunci ministrul de externe Abdullah Gül, candidatul AKP pentru prezidenţiale, să preia cea mai înaltă funcţie din stat din cauza faptului că era islamist. Spre deosebire de alţi lideri turci de dinaintea sa, Erdoğan a refuzat să se lase intimidat de armată, a organizat un nou scrutin şi, pe fondul unui larg sprijin popular, l-a desemnat pe Gül pentru a deveni cel de-al 11-lea preşedinte.[126] Controversatele cazuri *Ergenekon* şi *Sledgehammer*, referitoare la suspiciuni legate de intenţiile unor comandanţi militari de a planifica şi executa lovituri de stat împotriva regimului au condus la condamnarea a peste 300 de militari de rang înalt şi la discreditarea conducerii armatei.[127] Dată fiind istoria de lovituri de stat militare a Turciei, aceste acuzaţii nu au fost surprinzătoare în primă instanţă, însă validitatea şi pertinenţa dovezilor, precum şi profesionalismul judecătorilor implicaţi în cele două cazuri, presupuşi apropiaţi ai clericului autoexilat şi pe atunci aliat al lui Erdoğan Fetullah Gülen, au fost contestate ulterior. „Alianţa informală de durată cu controversata grupare *Hizmet* condusă de clericul neosufist Fetullah Gülen a facilitat accesul AKP la mediul

[122] George Angliţoiu, *art.cit.*, *op.cit*.
[123] Agerpres, „Puciuri și lovituri de stat în Turcia (cronologie - Secolul XX)", accesat la 05.10.2016, disponibil la: http://www.agerpres.ro/flux-documentare/2016/07/16/puciuri-si-lovituri-de-stat-in-turcia-cronologie-secolul-xx--11-50-55.
[124] Călin Felezeu, Radu Gabriel Safta, *op. cit.*, p. 78.
[125] *Ibidem*.
[126] The Atlantic, „How Erdogan Made Turkey Authoritarian Again", accesat la 05.10.2016, disponibil la: http://www.theatlantic.com/international/archive/2016/07/how-erdogan-made-turkey-authoritarian-again/492374/.
[127] George Angliţoiu, *art.cit.*, *op.cit*.

judecătoresc, forţele de ordine şi anumite elemente ale serviciilor secrete, cel puţin din punctul de vedere al opiniei publice seculariste”[128]. Potrivit unor comentatori, deriva autoritară a pe atunci premierului Erdoğan a prins avânt după aceste epsioade, incluzând, printre altele, amendarea unor companii ai căror patroni refuzau să sprijine AKP şi intimidarea jurnaliştilor de opoziţie şi a reţelelor de socializare *Facebook* şi *Twitter*.[129]

Este posibil ca dorinţa lui Erdoğan de a controla cât mai multe dintre pârghiile vieţii politice şi sociale din Turcia să îşi aibă rădăcinile în lecţiile fostului său model politic, Adnan Menderes, care a fost primul premier ales în mod democratic din istoria ţării, în 1950. La fel ca Erdoğan, acesta s-a remarcat prin popularitate în rândul oamenilor de rând, dar şi printr-un nivel de toleranţă relativ scăzut la adresa contestatarilor. Pe parcursul mandatului său, el a recurs la măsuri represive crescânde, iar în 1960 a fost înlăturat de la putere în urma unei lovituri de stat militare. Un an mai târziu a fost executat.

Acumularea progresivă a tensiunilor dintre regimul Erdoğan şi armată a culminat la 15 iulie 2016 cu tentativa de puci eşuată, organizată de Consiliul Păcii, un grup de militari din cadrul forţelor armate turce. Dacă ar fi reuşit, lovitura de stat ar fi înlăturat un guvern ales în noiembrie 2015 cu 49,5% din voturi şi un preşedinte care a obţinut un sprijin de 51,7% din partea populaţiei în august 2014, ambele scrutine fiind considerate democratice de comunitatea internaţională. Preşedintele turc, care a beneficiat de sprijinul masiv al populaţiei indignate de încercarea de lovitură de stat, l-a acuzat pe fostul său aliat Gülen (până în 2013, mişcarea gulenistă şi AKP au fost parteneri[130]) că s-ar fi aflat în spatele tentativei de lovitură de stat şi a denunţat existenţa unor elemente teroriste infiltrate în infrastructura guvernamentală şi în rândurile armatei care ar fi încercat să îl omoare şi să incendieze parlamentul. Avioane F16 au bombardat clădirea parlamentului din Ankara şi palatul prezidenţial al lui Erdoğan [131]. Ofiţerii insurgenţi care au încercat să îl înlăture pe Erdoğan par să fi fost inspiraţi de evenimentele din 1960, justificând iniţiativa puciului ca o reacţie la tendinţele autocratice ale şefului statului ce ameninţă democraţia turcă.

---

[128] *Ibidem*.
[129] The Atlantic, „How Erdogan Made Turkey Authoritarian Again”.
[130] Ruptura dintre AKP (Erdoğan) şi Hizmet (Güllen) a survenit în acel an pe fondul unor investigaţii judiciare privind presupuse acte de corupţie ale premierului Erdoğan şi ale familiei acestuia, probabile prin interceptări diseminate în mediul online. În replică la acest scandal, ce a avut un impact important asupra scenei politice turceşti, Güllen şi gruparea sa au fost acuzaţi ca formând un *stat paralel*, ce urmăreşte distrugerea republicii şi a elementelor sale democratice.
[131] Palatul prezidenţial Aksaray a fost construit pe 300 000 de metri pătraţi într-o arie forestieră limitrofă capitalei, în pofida unor ordine judecătoreşti de stopare a proiectului. Clădirea, cu un cost estimat la peste 500 de milioane de dolari şi aproxmativ 1 000 de camere, este cea mai mare construcţie de acest fel din lume şi a fost denunţată de opoziţie ca fiind o dovadă materială a tendinţelor autocratice ale preşedintelui.

În replică, zeci de mii de persoane care lucrau în armată, poliţie, justiţiei sau în serviciul public din Turcia au fost reţinute, demise sau suspendate din funcţie. Şi, cu toate că statele occidentale şi-au exprimat solidaritatea faţă de guvernul democratic ales din Turcia, măsurile represive post-15 iulie au fost catalogate drept exagerate şi disproporţionate. La momentul redactării acestui *Working Paper*, în Turcia era în vigoare starea de urgenţă (până în ianuarie 2017), decretată după puciul eşuat, iar preşedintele Erdoğan a vehiculat chiar posibilitatea reintroducerii pedepsei capitale, ceea ce ar marca un regres semnificativ din punct de vedere al aşteptărilor pe care le are comunitatea europeană de la Turcia.[132] „Germania și UE au o poziție clară: respingem categoric pedeapsa cu moartea", a declarat la 18 iulie 2016 purtătorul de cuvânt al guvernului german. „Introducerea pedepsei cu moartea în Turcia ar avea drept consecință (pentru Ankara) sfârșitul negocierilor de aderare la Uniunea Europeană".[133] O interpretare interesantă a desfăşurării de evenimente a venit din partea unor oficiali şi analişti occidentali, care au comparat tentativa de lovitură de stat din Turcia cu „Incendierea Reichstagului", o aluzie la incendierea parlamentului german din 1933, în urma căreia Hitler a suspendat libertăţile civile şi şi-a început practic dictatura nazistă.[134] În ianuarie 2016, Erdoğan se pare că ar fi nominalizat Germania nazistă drept un exemplu de bună guvernare, însă această semnificaţie a „metaforei Germaniei lui Hitler" a fost dezminţită de preşedinţia turcă.[135] Un motiv de îngrijorare pentru comunitatea internaţională îl reprezintă dorinţa liber exprimată a lui Erdoğan de a amenda constituţia astfel încât aceasta să îi confere şefului statului mai multe puteri, inclusiv asupra armatei. Iar puciul eşuat ar putea fi pretextul ideal pentru a-şi transpune intenţia de a transforma ţara într-o republică prezidenţială islamistă în practică, în contradicţie puternică cu viziunea originară a lui Atatürk asupra Turciei moderne.

Pe de altă parte, susţinerea populară pentru regimul AKP condus de Erdoğan este departe de a fi necondiţionată. Nu mai departe de anul 2013, peste 2,5 milioane de turci din întreaga ţară au participat în perioada mai-august la un val de proteste aproape fără precedent în istoria recentă a Turciei menit să împiedice distrugerea Parcului Gezi din Istanbul în favoarea unui proiect imobiliar – un centru comercial de inspiraţie otomană, proiect sprijinit în mod

[132] The Guardian, „The death penalty must not be the legacy of Turkey's quashed coup", accesat la 10.09.2016, disponibil la: https://www.theguardian.com/commentisfree/2016/jul/18/death-penalty-must-not-be-the-legacy-of-turkeys-failed-coup.
[133] Agerpres, „Reintroducerea pedepsei cu moartea în Turcia ar însemna 'sfârșitul negocierilor de aderare' la UE (Berlin)", accesat la 15.12.2016, disponibil la: http://www.agerpres.ro/externe/2016/07/18/reintroducerea-pedepsei-cu-moartea-in-turcia-ar-insemna-sfarsitul-negocierilor-de-aderare-la-ue-berlin--13-29-03.
[134] Politico, „Erdoğan's 'Reichstag fire'", accesat la 10.09.2016, disponibil la: http://www.politico.eu/article/erdogans-reichstag-fire-turkey-coup-attempt/.
[135] The Guardian, „Erdoğan cites Hitler's Germany as example of effective government", accesat la 10.09.2016, disponibil la: https://www.theguardian.com/world/2016/jan/01/turkish-president-recep-tayyip-erdogan-hitlers-germany-example-effective-government.

expres de fostul premier Erdoğan. Poziţia intransigentă a guvernului şi reprimarea violentă a manifestanţilor de către poliţie, soldată cu opt morţi şi în jur de 8 000 de răniţi, i-a determinat pe contestatari să condamne atunci „deriva autoritară şi islamistă" a guvernului islamo-conservator.[136] Fie că vorbim despre afectarea principiului separaţiei puterilor în stat, de controlul indirect asupra justiţiei sau de restricţionarea libertăţii presei, aceste tendinţe îngrijorătoare pot continua, spre nemulţumirea liderilor europeni, dar ele nu vor anula accesul turcilor democraţi şi liberali la informaţii şi contestare într-o lume globalizată potenţată de accesul facil la comunicarea digitală. În acest context, în iunie 2015, în cadrul alegerilor generale anticipate desfăşurate în ţară, Partidul Justiţiei şi Dezvoltării, într-un rezultat-şoc în premieră de la preluarea puterii în 2002, nu a reuşit să obţină majoritatea în parlamentul unicameral turc. Şi, ca urmare a eşecului negocierilor cu formaţiunile de opoziţie, AKP nu a reuşit nici să formeze o coaliţie de guvernământ, ceea ce a condus la organizarea unui nou scrutin anticipat în noiembrie 2015. Acesta a consfinţit statutul dominant al partidului islamo-conservator pe scena politică turcă, dar nu fără emoţii şi contrar sondajelor de opinie. Iar rezultatul alegerilor din vara aceluiaşi an poate fi interpretat ca un semnal clar al faptului că societatea turcă nu pare dispusă să tolereze la infinit tendintele autoritare ale şefului statului şi aparent insaţiabila sa dorinţă de a extinde prerogativele preşedintelui. În acest sens, Erdoğan părea decis să organizeze în 2017 un referendum constituţional prin care să transforme ţara într-o republică prezidenţială.

Într-un interviu, o renumită scriitoare turcă şi activistă în domeniul drepturilor omului, Aslı Erdoğan, zugrăvea o imagine destul de sumbră a democraţiei turceşti: „Democraţia din Turcia este o poveste ce ţine de domeniul trecutului. Singurele elemente democratice rămase sunt alegerile. Dar acestea nu sunt suficiente pentru a avea o democraţie reală"[137]. O opinie împărtăşită şi de laureatul Premiului Nobel pentru Literatură Orhan Pamuk: „Într-o astfel de ţară, lăsând la o parte faptul că sunt organizate alegeri libere, nu putem vorbi despre existenţa unei democraţii complete. Reţinerea şi anchetarea unor academicieni care semnaseră o declaraţie menită să impulsioneze eforturile de pace cu minoritatea kurdă afectează o democraţie deja limitată"[138]. Pamuk făcea trimitere la o declaraţie publică semnată în ianuarie

[136] The Guardian, „A year after the protests, Gezi Park nurtures the seeds of a new Turkey", accesat la 12.09.2016, disponibil la: https://www.theguardian.com/world/2014/may/29/gezi-park-year-after-protests-seeds-new-turkey.
[137] Interviu cu Aslı Erdoğan, „Crossing the Red Line", în *New Eastern Europe*, vol. XIX, nr. 6 (2015), pp. 132-139.
[138] Kurdpress, „Turkey's democracy limited to ballot box: Orhan Pamuk", consultat la 30.08.2016, disponibil la: http://www.kurdpress.ir/En/NSite/FullStory/News/?Id=12395#Title=%0A%09%09%09%09%09%09%09%09Turkey%E2%80%99s%20democracy%20limited%20to%20ballot%20box:%20Orhan%20Pamuk%20%0A%09%09%09%09%09%09%09.

2016 de peste o mie de cadre universitare şi academicieni turci, prin care aceştia făceau apel la reinstaurarea păcii şi la sistarea operaţiunilor militare din sud-estul Turciei, cu populaţie majoritar kurdă, şi reîntoarcerea la masa negocierilor pentru a soluţiona acest dosar.

Trecând în planul politicii externe, chestiunea cipriotă continuă să comporte numeroase implicaţii negative asupra perspectivelor de aderare ale Turciei la UE. După cum menţionam într-o secţiune anterioară, Turcia continuă să nu recunoască independenţa Ciprului deja stat membru al Uniunii Europene, exprimându-şi în schimb dorinţa de a stabili relaţii cu un nou stat cipriot ce ar rezulta ca soluţionare a diferendului vechi de jumătate de secol. Din acelaşi motiv, Turcia continuă să blocheze prevederile Protocolului Adiţional al Acordului de la Ankara privind Uniunea Vamală cu UE, solicitând, în contrapartidă, ca UE să întreţină relaţii comerciale directe cu Republica Ciprului de Nord, nerecunoscută pe plan internaţional decât de statul turc. Totodată, problema cipriotă are un impact negativ asupra cooperării în materie de securitate dintre NATO (unde Turcia este membru) şi UE (unde Cipru este membru) în cadrul Politicii Europene de Securitate Comună. Mai exact, Turcia nu este de acord cu participarea Republicii Cipru în operaţiunile comune de gestionare de criză prevăzute în acordul „Berlin plus", împiedicând astfel consolidarea cooperării UE-NATO în ţări precum Kosovo sau Afghanistan.

Demiterea sau arestarea într-un timp foarte scurt a cel puţin 149 de generali şi amirali ca urmare a tentativei de puci marchează o restructurare a armatei fără precedent în istoria unui stat membru NATO, riscând să afecteze serios capabilităţile de comandă şi control ale forţelor turce şi să slăbească flancul sudic al Alianţei.[139] Armata turcă a traversat frontiera siriană în august 2016, în cadrul operaţiunii „Scutul Eufratului", într-un efort de a respinge progresia combatanţilor Statului Islamic şi, mai ales, de a-i împiedica pe luptătorii kurzi să câştige noi teritorii în ţara vecină, măcinată de un război civil soldat cu peste 250 000 de morţi în cinci ani de violenţe. Însă, dat fiind că această operaţiune s-a desfăşurat fără acordul guvernului sirian şi în lipsa unui mandat internaţional, ea a ştirbit din prestigiul global al ţării şi a afectat relaţia Ankarei cu Washingtonul, care a sprijinit intens forţa terestră kurdă din Siria şi Irak în lupta împotriva Statului Islamic. Refuzul SUA de a-l extrăda pe Fetullah Güllen, care trăieşte în exil în Pennsylvania, este la rândul său un motiv de disensiuni puternice între cei doi aliaţi. Într-una dintre primele sale cuvântări publice după eşecul loviturii de stat, preşedintele Erdoğan a făcut un apel direct la omologul său american Barack Obama pentru a-l extrăda pe clericul turc pe

[139] Foreign Policy, „Turkey's Ongoing Military Purge Drives, Complicates Regional Ambitions", accesat la 27.10.2016, disponibil la: http://foreignpolicy.com/2016/10/27/turkey-ongoing-military-purge-drives-erdogan-regional-ambitions-mosul/.

mâinile autorităţilor turce, lăsând să transpară în fundal puternicul sentiment antiamerican ce străbate societatea turcă.

În contextul implicării armate directe a trupelor sale în lupta împotriva Statului Islamic în Siria şi Irak fără acordul autorităţilor locale, trebuie să ţinem cont că Turcia continuă să se confrunte cu problema secesionismului kurd. După preluarea puterii, AKP a părut iniţial ca având vocaţia unei forţe unificatoare pentru ţara divizată, prin simpatia de care se bucura atât în rândul conservatorilor turci, cât şi a celor kurzi. Pornind de la premisa că tentativa lui Erdoğan de a găsi o soluţionare paşnică pentru conflictul cu militanţii kurzi a fost una sinceră, aceasta a fost şi neverosimilă prin prisma faptului că a fost bazată pe încrederea că acest obiectiv va putea fi atins fără prea multe concesii politice, ci apelând mai degrabă la identitatatea de musulmani sunniţi ce îi leagă pe kurzi şi turci. În 2012, la scurtă vreme după ce regiunea kurdă siriană Rojava şi-a declarat autonomia, statul turc a început dialogul cu liderul PKK Abdullah Öcalan, aflat în detenţie în ţară. Aceste convorbiri l-au determinat în 2013 pe Öcalan să facă apel la încetarea violenţelor dintre forţele guvernamentale şi PKK, ce s-au soldat cu circa 40 000 de morţi de la începutul insurecţiei în 1984. Mai mult, regimul a reuşit să îl convingă pe liderul rebel să transmită în 2013 un mesaj către adepţii săi potrivit căruia „cele două popoare mărşăluiesc sub stindardul Islamului de o mie de ani”.[140] Procesul de soluţionare paşnică s-a destrămat în 2015, după ce dorinţa lui Erdoğan de a accepta diversitatea culturală şi etnică s-a lovit de aspiraţiile kurzilor la o largă autonomie şi drepturi extinse. Şi, după cum spuneam, un alt factor ce a contribuit la eşecul procesului a fost implicarea activă a forţelor kurde de partea coaliţiei internaţionale ce luptă împotriva grupării jihadiste Statul Islamic, o evoluţie considerată drept ameninţătoare de guvernul turc.

Pe cale de consecinţă, dacă Turcia ar deveni membră a Uniunii Europene, aceasta ar moşteni gravele probleme etnice ale minorităţii kurde, o sursă de tensiuni constante ce degenerează uneori în violenţe şi dispute teritoriale cu alte trei ţări – Iran, Irak şi Siria. Să nu uităm că UE are deja propriile dileme statale cu tendinţe secesioniste (Scoţia, Ţara Bascilor, Catalonia, Ţinutul Secuiesc), amplificate de criza migranţilor şi de *Brexit*. Totuşi, activismul diplomatic şi militar al Turciei în sfera de influenţă a fostului Imperiu Otoman poate fi un catalizator benefic cauzei sale europene, în condiţiile în care cancelariile statelor UE par incapabile de a defini şi implementa soluţii concertate viabile în dosarul de securitate irakiano-sirian, aflat în strânsă legătură cu cele privind criza migranţilor şi cel al militantismului islamist violent ce a luat forma aşa-numitului Stat Islamic. „Includerea, practic, a problemei cipriote în

[140] Halil Karaveli, „Turkey's Decline”, *Foreign Affairs*, consultat la 15.10.2016, disponibil la: https://www.foreignaffairs.com/articles/turkey/2016-03-02/turkeys-decline.

procesul de aderare, necesitatea rediscutării şi alinierii conforme cu *aquis*-ul european a statutului minorităţilor etnice (vezi problema kurdă sau armeană) sau religioasă (vezi statutul ecumenic al Patriarhiei Constantinopolului, etc.), au avut un impact pozitiv (prin începerea/reactualizarea dezbaterilor privind teme tabu), dar şi unul negativ (prin creşterea atitudinilor naţionaliste, xenofobe, profund conservatoare) în societatea turcă"[141], remarcau Radu Safta şi Călin Felezeu, subliniind astfel caracterul dual al argumentelor.

5. Concluzii şi posibile evoluţii viitoare

Toate elementele descrise mai sus trasează o realitate şi o imagine foarte complicată, presărată cu paradoxuri, a Turciei contemporane, pe de o parte, şi a dilemei europenizării acestei ţări, pe de altă parte. Din perspectiva Uniunii Europene, continuarea extinderii cu Turcia nu are cum să aibă o finalitate pe deplin fericită decât în cazul în care Ankara şi-ar asuma şi ar implementa integral normele şi standardele europene în cadrul procesului de apropiere de comunitatea europeană început în urmă cu jumătate de secol. În acelaşi timp, este incontestabil că lupta împotriva duşmanului comun reprezentat de terorismul transnaţional şi cooperarea strategică în criza migranţilor prezintă oportunităţi de consolidare a parteneriatului. Criza refugiaţilor şi lupta împotriva ISIS au reorientat UE spre Turcia şi i-au constrâns pe liderii europeni să opteze pentru un pragmatism funcţional în locul proverbialului idealism normativ. Dar aceste dosare, ancorate în realism politic, nu vor putea contrabalansa în mod decisiv îngrijorările liderilor europeni legate de deriva autoritară a regimului Erdoğan, consemnată în rapoartele de evaluare ale Comsiei, şi reticenţa de fond din partea mediilor creştin-democrate în a accepta o ţară musulmană într-un mare club creştin.

Cu toate că poziţia pivotală a Turciei, ca punte de legătură între Balcani, Orientul Mijlociu şi Asia Centrală, are potenţialul de a reduce dependenţa energetică a Uniunii Europene faţă de Rusia, puţini lideri europeni par dispuşi la ora actuală să aibă o frontieră orientală în adevăratul sens al cuvântului şi să importe o nouă problemă secesionistă. Deviza oficială a diplomaţiei turce conduse de fostul ministru de externe şi premier Davutoğlu de *zero probleme cu vecinii* nu a reuşit să confere legitimitatea dorită în acţiunile externe ale regimului Erdoğan, iar chestiunea cipriotă şi relaţia ambivalentă cu Statele Unite ale Americii din ultima perioadă rămân exemple de inconsistenţă diplomatică.

În ceea ce priveşte situaţia internă din Turcia, noaptea dintre 15 şi 16 iulie a dovedit nu numai că cei ieşiţi în stradă au făcut-o pentru a apăra instituţiile alese democratic şi că marile

[141] Călin Felezeu, Radu Gabriel Safta, *op. cit.*, p. 152.

cancelarii occidentale au susţinut stabilitatea în numele aceleiaşi idei, dar şi că preşedintele turc este o personalitate care a polarizat şi scindat puternic societatea ţării sale. Instabilitatea politică ca urmare a tentativei de puci eşuate, o rată ridicată a şomajului, deprecierea accelerată a lirei turceşti relativ la principalele monede internaţionale şi o inerentă lipsă de competitivitate postaderare pe piaţa unică rămân teme de reflecţie pentru actuala clasă politică turcă şi cea europeană. În prezent, ţara are nevoie de un legislativ puternic, o presă mai liberă, o justiţie imparţială şi un dialog public inclusiv care să respecte şi să asculte vocea fiecărui cetăţean, în conformitate cu aşteptările normative ale Uniunii Europene.

Cu toate că ar fi hazardat să emitem previziuni legate de un calendar exact al negocierilor, principalele două scenarii de viitor, aproape dihotomice, vizează fie concretizarea obiectivului strategic de aderare la comunitatea europeană al Ankarei, fie eşecul tratativelor. Versiunile intermediare de evoluţie nu pot decât să graviteze în jurul unei amânări pe termen nedefinit a consolidării relaţiei dintre cele două entităţi întrucât doar aderarea pe termen mediu ar modifica fundamental parcursul actual al Ankarei. Miza nu este reprezentată atât de durata prezumat lungă a aderării, cât de capacitatea de absorbţie de către Uniunea Europeană a acestui pivot geopolitic euroasiatic fără a-şi compromite într-o măsură prea mare statutul de putere normativă, erodat deja de euroscepticism, naţionalism şi populism în statele membre. Un eventual colaps al negocierilor ar risca să împingă regimul Erdoğan spre Rusia, o evoluţie ce s-ar putea dovedi foarte problematică pentru Uniunea Europeană. Rivalitatea istorică dintre fostele mari puteri imperiale, dar şi disensiunile legate de soarta preşedintelui sirian Bashar al-Assad vor continua însă să îngreuneze această apropiere ruso-turcă.

O adâncire a colaborării economice ar putea reprezenta o altă variantă de evoluţie a relaţiilor dintre cele două părţi, prin extinderea Acordului de Uniune Vamală, limitat în prezent la comerţul cu bunuri şi la câteva discipline orizontale. O posibilă cale de progres ar putea fi liberalizarea comerţului cu servicii şi, eventual, cu anumite produse agricole. Dar în prezent Uniunea Europeană nu dispune de un model de colaborare care să poată satisface dorinţa Turciei de a obţine acces la piaţa unică fără condiţionalitatea unei dependenţe politice. Şi fără îndoială că obţinerea unui aranjament similar este vizată şi de negociatorii britanici post-*Brexit*.

Bibliografie:

1. ADLER Emanuel, şi BARNETT, Michael (eds.). *Security Communities*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
2. ANGLIŢOIU, George (coord.). *Europenizare. Studii de guvernare şi securitate*. Bucureşti: Editura C.H. Beck, 2015.
3. AYDIN-DUZGIT, Senem. *Constructions of European Identity. Debates and Discourses on Turkey and the EU*. New York: Palgrave Macmillan, 2012.
4. BĂRBULESCU, Iordan. *Noua Europă. Identitate şi model european*. Iaşi: Polirom, 2015.
5. BIDELEUX Robert, şi TAYLOR, Richard. *European Integration and Disintegration*. Londra: Routledge, 1996.
6. BURUMA, Ian, şi MARGALIT, Avishai. *Occidentalismul: Războiul împotriva Occidentului*. Bucureşti: Humanitas, 2016.
7. BUZAN, Barry. *Popoarele, Statele şi Frica*. Chişinău: Cartier, 2014.
8. BRZEZINSKI, Zbigniew. *Marea Tablă de Şah*. Bucureşti: Univers Enciclopedic, 2000.
9. CIOCULESCU, Şerban. *Terra Incognita?*. Bucureşti: Editura Militară, 2010.
10. CIOROIANU, Adrian. „Turcia – de la *statul-soluţie* la *statul-problemă*", în Şerban Cioculescu, Octavian Manea, Silviu Petre (coord.), *Faţa întunecată a globalizării*. Bucureşti: Editura RAO, 2016.
11. COOPER, Robert. *Destrămarea Naţiunilor.* București: Univers Enciclopedic, 2007.
12. DOBRESCU, Paul. *Geopolitica.* București: Comunicare.ro, 2008.
13. ERDOGAN, Asli. „Crossing the Red Line", interviu publicat în *New Eastern Europe*, vol. XIX, nr. 6 (2015).
14. FELEZEU, Călin, şi SAFTA, Radu, Gabriel. *Turcia contemporană între moştenirea kemalistă şi Uniunea Europeană*. Cluj-Napoca: CA Publishing, 2011.
15. FRIEDMAN, Thomas L. *Lexus şi măslinul.* Iași: Polirom, 2008.
16. IONESCU, Mihail E. „Aderarea la NATO – Vehicul al Modernizării", studiu publicat în seria *Occasional Papers*, nr. 3/2002.

17. IONESCU, Mihail E. *Uniunea Europeană şi Distribuþia Globalã a Puterii: Viitorul Relaţiilor Transatlantice*, text prezentat public la Institutul European din România în 2006.

18. KISSINGER, Henry. *Ordinea Mondială*. Bucureşti: Editura RAO, 2014.

19. MANNERS, Ian. „Normative Power Europe: A Contradiction in Terms". în *JCMS*, vol. 40, nr. 2 (2002).

20. MANSFIELD, Peter. *O istorie a Orientului Mijlociu*. Bucureşti: Humanitas, 2016.

21. MORAVCSIK, Andrew. „Europe: Rising Superpower in a Bipolar World", în Alan S. Alexandroff, Andrew F. Cooper (eds.), *Rising States, Rising Institutions*. Washington D.C.: Brookings Institution Press, 2010.

22. MORGENTHAU, Hans J. *Politica între Naţiuni*. Iaşi: Polirom, 2013.

23. NEGUȚ, Silviu. *Geopolitica*, București: Meteor Press, 2009.

24. NYE, Joseph S., Jr. *Viitorul Puterii*. București: Polirom, 2012.

25. SEDELMEIER, Ulrich, „Extinderea". în Helen Wallace et. al., *Elaborarea Politicilor în Uniunea Europeană*. Bucureşti: Institutul European din România, 2011, (Ediţia a 6-a).

26. SZIGETVARI, Tamas. „EU-Turkey Relations: Changing Approaches". în *Romanian Journal of European Affairs*, vol. 14, nr. 1 (2014).

27. USUL, Ali, Resul. *Democracy in Turkey*. New York: Routledge, 2011.

28. ZIELONKA, Jan. *Europe as Empire. The Nature of the Enlarged European Union*. Oxford: Oxford University Press, 2006.

Surse consultate online:

- http://www.agerpres.ro
- http://news.bbc.co.uk
- http://bigstory.ap.org
- http://www.bloomberg.com
- https://www.cia.gov
- http://www.consilium.europa.eu
- http://www.dailysabah.com
- http://www.dw.de
- http://ec.europa.eu/
- https://euobserver.com
- http://www.euractiv.com
- http://www.europarl.europa.eu
- http://europunkt.ro
- http://faculty.maxwell.syr.edu
- http://www.foreignaffairs.com
- http://foreignpolicy.com
- http://www.globalsecurity.org
- http://www.independent.co.uk
- http://www.kurdpress.ir
- http://www.mae.ro
- http://www.mfa.gov.tr
- http://www.pewglobal.org
- http://www.politico.eu
- http://www.romania-actualitati.ro
- http://www.telegraph.co.uk
- http://www.theatlantic.com/
- https://www.theguardian.com
- https://www.washingtonpost.com